

Lotta Nielsen
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)
Opinnäytetyö, kevät 2019

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN TOTEUTTAMIS- SUUNNITELMA PALVELUKOTI KATAJANKAA- REEN -

Pohjakartoitus ja kehittämissuunnitelma

TIIVISTELMÄ

Lotta Nielsen

Itsemääräämisoikeuden toteuttamissuunnitelma palvelukoti Katajankaareen –
Pohjakartoitus ja kehittämissuunnitelmia

64 sivua, 2 liitettä

Kevät, 2019

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK)

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää palvelukoti Katajankaaren keinot ja toimintatavat, joilla se tukee ja vahvistaa asukkaidensa itsemääräämisoikeutta kehitysvammalain mukaisesti. Opinnäytetyön tavoitteena oli luoda tutkimustulosten perusteella asumisyksikköön suunnitelma, jonka avulla henkilöstö työskentelee kehitysvammalain määrittelemien kriteereiden mukaisesti palvelukodin asukkaiden itsemääräämisoikeutta vahvistaen ja tukien asiakastyön päivittäisissä toiminnoissa.

Opinnäytetyö oli muodoltaan laadullinen tutkimus. Tutkimus toteutettiin alkutalven 2019 aikana. Käytännön tutkimus muodostui palvelukoti Katajankaaren henkilökunnalle ja esimiehelle tehdystä teemahaastattelusta, joka tehtiin ryhmähaastatteluna, sekä systemaattisesta havainnoinnista, joka kohdistui henkilökunnan ja Katajankaaren asukkaiden välisiin ohjaustilanteisiin sekä vuorovaikutukseen. Havainnoinnin tarkoituksena oli saada vahvistusta haastattelusta saaduille vastauksille. Aineisto litteroitiin ja analyysimenetelmänä käytettiin teemoittelua.

Tutkimustuloksista voitiin yleisesti päätellä, että palvelukoti Katajankaareessa käytetään monipuolisesti erilaisia toimintatapoja sekä keinoja, jotka tukevat ja vahvistavat asukkaiden itsemääräämisoikeutta kehitysvammalain (L 519/1977) määrittelemien kriteereiden mukaisesti.

Palvelukoti Katajankaareessa asukkaiden itsemääräämisoikeutta tukevana ja vahvistavana työmenetelminä käytetään henkilökunnan yhdenmukaista perehdytystä, ohjeistusta sekä koulutusta. Ne sisältävät myös ohjeistuksen rajoitustoimenpiteiden lainmukaisesta ja eettisestä käytöstä sekä kuntouttavasta työtööstä asiakastyössä. Lisäksi asukkaiden itsemääräämisoikeutta tuetaan ja vahvistetaan asumisyksikön esteettömällä toimintaympäristöllä.

Asiasanat: Kehitysvammaisuus, itsemääräämisoikeus, palveluasuminen

ABSTRACT

Lotta Nielsen

The execution plan to support customers self-determination at the service home Katajankaari – Survey and development suggestions

64 pages, two appendices

May, 2019

Diaconia University of Applied Sciences

Degree Programme in Social Services

Bachelor of Social Services

The purpose of the thesis is to determine the means and practices of the service home Katajankaari to support and strengthen the sovereignty of its residents in accordance with the development disability act. The aim of the thesis is to create, based on the survey results, a housing unit plan which helps the staff to work in accordance with the criteria defined by the law on developmental disability confirming and supporting in their daily activities the autonomy of home residents.

The thesis is a qualitative study. The study was carried out during the early winter 2019. The practical study consisted of a thematic interview with the staff and manager of the service home Katajankaari, which was conducted as a group interview and a systematic observation of the staff and the residents of the Katajankaari. The purpose of the observation was to confirm the answers received from the interview. The data was transcribed and the analytical method was thematic analysis.

From the results of the study, it was generally concluded that in the service home Katajankaari the staff uses various ways and means to support and strengthen residents' autonomy according to the criteria defined in the development disability act (L 519/1977).

The working methods used in the service home Katajankaari to support and strengthen the autonomy of the inhabitants are the uniform orientation, guidance and training of the staff. They also include guidance on the lawful and ethical use of the measures and the rehabilitation of the work in client work. In addition, the sovereignty of residents is supported and reinforced by an unobstructed operating environment.

Keywords: Developmental disability, Self-determination, Service Housing

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 KEHITYSVAMMAISUUS JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS.....	6
2.1 Kehitysvammaisuus	6
2.2 YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskeva yleissopimus	7
2.3 Itsemääräämisoikeuteen vaikuttavat lait	9
2.4 Itsemääräämisoikeus kehitysvammaisten erityishuoltoa koskevassa laissa	10
2.5 Asiakkaan itsemääräämisoikeus erityishuollon toimintayksikössä	12
3 OSALLISUUDEN JA TOIMIJUUDEN MERKITYS	15
3.1 Osallisuuden tukeminen ja vahvistaminen ohjaustyössä	16
3.2 Keinoja osallisuuden ja toimijuuden tukemiseksi ja vahvistamiseksi... ..	18
4 TUTKIMUSYMPÄRISTÖN KUVAUS	20
4.1 Tutkimusympäristö ja kohderyhmä.....	20
4.2 Uudenmaan vammaispalvelusäätiö sr	21
4.3 Palvelukoti Katajankaari.....	23
5 TUTKIMUSKYSYMYKSET	26
6 PROSESSIN KUVAUS	28
6.1 Aineiston keruu	28
6.2 Tutkimusmenetelmät.....	30
6.3 Tutkimusaineiston analyysi	32
7 TUTKIMUSTULOKSET	33
7.1 Asiakkaiden palvelu- ja hoitosuunnitelmat sekä niiden päivittäminen .	33
7.2 Henkilökunnan koulutus ja ohjeistus	34
7.3 Uuden työntekijän perehdytys.....	34
7.4 Työmenetelmät ja keinot itsemääräämisoikeuden tukena.....	35
7.4.1 Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toimintamalli	35
7.4.2 Vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät	36
7.4.3 Kuntouttava työote.....	36
7.4.4 Päivärytmi ja vapaa-aika.....	37

7.4.5	Struktuurit	38
7.4.6	Yksityisyyden kunnioittaminen	38
7.4.7	Asumisyksikön yhteisiin asioihin vaikuttaminen	39
7.5	Rajoitustoimenpiteiden käytön minimoiminen	40
7.6	Asumisyksikön toimintaympäristö itsemääräämisoikeuden tukena	41
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	43
8.1	Kuntouttava työote	44
8.1.1	Palvelu- ja hoitosuunnitelma	46
8.1.2	Vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät	47
8.1.3	YKS-toimintamalli.....	48
8.2	Henkilökunnan perehdytys, ohjeistus ja koulutus.....	49
8.3	Asumisyksikön esteetön toimintaympäristö.....	53
8.4	Kehittämissuhteet palvelukoti Katajankaarelle	54
9	POHDINTA	56
9.1	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus.....	56
9.2	Opinnäytetyö oppimisprosessina	58
	LÄHTEET.....	61
	LIITE 1. Teemahaastattelun runko.....	65
	LIITE 2. Tutkimuslupa	67

1 JOHDANTO

Lakiin kehitysvammaisten erityishuollosta (L 519/1977) sisällytettiin 20.5.2016 kehitysvammaisten itsemääräämisoikeutta koskevat periaatteet. Ne sisältyvät lain 42 § säännöksiin itsemääräämisoikeudesta ja sen vahvistamisesta sekä rajoitustoimenpiteiden käytöstä erityishuollon toimintayksiköissä. Tämä lakiuudistus toi tullessaan uudenlaisia toimintatapoja varsinkin kehitysvammaisille suunnattuihin ympärivuorokautisiin asumispalveluihin, kuten asiakaskirjaamiseen liittyviä muutoksia sekä arkipäiväiseen huolenpitoon liittyviä muutoksia (20.5.2016/381). Lakimuutoksen myötä uusia asioita määriteltiin rajoitustoimenpiteiksi, kuten esimerkiksi sängynlaidan nosto asiakkaan ollessa sängyssä, turvavöiden käyttö ja hygieniahaalareiden käyttö (20.5.2016/381). Aikaisemmin useat näistä toimenpiteistä koettiin asiakkaan turvaksi eikä itsemääräämisoikeuden rajoittamiseksi silloin kun asiakas ei pysty itse omasta turvallisuudestaan huolehtimaan. (Vironen, 2017.)

Monet edellä mainituista asioista ovat tavallisia kehitysvammaisten parissa työskenteleville ja erityishuollon asiakkaille sekä heidän omaisilleen. Näin ollen kehitysvammaisten itsemääräämisoikeus on ajankohtainen ja herättää jatkuvaa keskustelua alalla toimivan henkilöstön keskuudessa.

Positiivinen asia lakiuudistuksen jälkeen on kuitenkin ollut vakavat pohdinnat rajoitustoimenpiteiden käytölle ja tarpeellisuudelle sekä uusille toimintatavoille, joilla asiakkaiden itsemääräämisoikeutta pystyttäisiin vahvistamaan, mutta samalla turvaamaan asiakkaiden terveys ja hyvinvointi. Lakiuudistus toi myös haasteen henkilökunnalle, kuinka saada kaikkien asiakkaiden oma tahto tasavertaisesti selville.

Uudenmaan vammaispalvelusäätiö sr:n (UVPS) kaikilla asumisyksiköillä on käytössään ohjeistus itsemääräämisoikeudesta ja rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Ohjeistuksessa keskitytään kuitenkin enemmän rajoitustoimenpiteisiin ja niiden

lailliseen sekä eettiseen käyttöön kuin asiakkaan itsemääräämisoikeuden tukemiseen ja vahvistamiseen ja sen keinoihin.

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää UVPS:n palvelukoti Katajankaaren toimintatavat ja keinot, joilla palvelukodin asukkaiden itsemääräämisoikeutta tuetaan ja vahvistetaan asiakastyön päivittäisissä toiminnoissa kehitysvammalain 42 a § mukaisesti. Kyseessä on aikuisten kehitysvammaisten ympärivuorokautinen asumisyksikkö.

Opinnäytetyön tutkimustulosten perusteella tehtiin itsemääräämisoikeuden toteuttamissuunnitelman palvelukoti Katajankaareen. Toteuttamissuunnitelmassa kuvataan palvelukoti Katajankaaren asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukemisen nykytilanne ja asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukemisen tavoitteet sekä kehitysvammalain (L 519/1977) 42 a § mukaiset käytössä olevat konkreettiset keinot ja toimintatavat asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ja vahvistamiseksi joilla tavoitteisiin päästään.

Opinnäytetyön tutkimus toteutettiin haastattelulla ja havainnoinnilla alkutalven 2019 aikana. Haastattelun kohderyhmänä oli Katajankaaren henkilökunta. Havainnoinnin tarkoitus oli saada vahvistusta henkilökunnan haastattelussa antamiin vastauksiin. Havainnoinnissa kiinnitin erityisesti huomiota henkilökunnan ja asukkaiden välisiin ohjaustilanteisiin ja vuorovaikutukseen.

2 KEHITYSVAMMAISUUS JA ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

2.1 Kehitysvammaisuus

Kehitysvammaisuus voidaan määritellä monella tavalla. Lääketieteellisesti kehitysvammaiseksi määritellyn henkilön älykkyydosamäärä on noin 70 tai sen alle sekä hänen suoriutumisensa älyllisesti on keskimääräistä merkittävästi huonompaa. Kehitysvamma on synnynnäinen tai ilmenee kehitysiässä eli joko lapsuudessa tai nuoruudessa. (Huttunen 2017.) Maailman tautiluokituksessa (ICD-10) älyllinen kehitysvamma määritellään neljään eri muotoon älykkyydosamäärän mukaan (ÄO), jotka ovat lievä (ÄO 50–69), keskivaikea (ÄO 35–49), vaikea (ÄO 20–34) sekä syvä (ÄO 10–19) älyllinen kehitysvammaisuus (Kaski 2002, 147). Lisäksi henkilö kärsii erilaisista sosiaalisista ongelmista, kuten vaikeuksista itsensä hoitamisessa, itsenäisesti kotona asumisessa, työssä, opiskelussa tai harrastuksissa. Kehitysvammaisen henkilön sosiaaliset, käsitteelliset sekä käytännölliset taidot eivät vastaa ikätason mukaista odotusta (Huttunen 2017).

Kehitysvamma on oire tai oirekokonaisuus eikä sairaus. Oire kertoo elimistön poikkeavasta toiminnasta. Jos puhutaan oireyhtymästä tai syndroomasta, sillä tarkoitetaan useampia oireita, jotka muodostavat tunnistettavan kokonaisuuden, kuten esimerkiksi Downin oireyhtymä, jonka oirekokonaisuuden pääoire on kehitysvamma. (Rinnekoti-säätiö. Kv-tietopankki. Kehitysvammaisuus.) Kehitysvamman oireet johtuvat isoaivojen kuorikerroksen poikkeavasta toimintakyvystä. Vauriot ja niiden laajuus sekä sijainti isoaivojen kuoressa vaikuttavat siihen millaisena kehitysvamma ilmenee. Isoaivojen kuorikerros osallistuu monien eri toimintojen säätelyyn. Kehitysvammassa voi esiintyä myös muita kuin älykkyyteen liittyviä häiriöitä esimerkiksi liikkumiseen liittyviä vaikeuksia, puheen tuottamisen vaikeutta tai poikkeavaa käytöstä. (Rinnekoti-säätiö. Kv-tietopankki. Kehitysvammaisuus). Suomen kehitysvammalaissa (L 519/1977) kehitysvammainen määritellään henkilöksi, jonka kehitys tai henkinen toiminta on häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden tai vamman vuoksi ja joka ei muun lain nojalla voi saada tarvitsemiaan palveluita.

2.2 YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskeva yleissopimus

Suomi allekirjoitti YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskevan yleissopimuksen maaliskuussa 2007. Sopimus astui kansainvälisesti voimaan 3.5.2008, kun 20 valtiota oli allekirjoittanut sen. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 2016. (Mahlamäki 2016, 2–5.) Ratifioinnin jälkeen Suomen pitää kerätä tietoa vammaisten henkilöiden tilanteesta ja raportoida siitä yleissopimusta valvovalle komitealle (Mahlamäki 2016, 2–4). Valvontaa tehdään sopimukseen kuuluvien valtioiden laatimien raporttien avulla sekä yksilövalituksilla (Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Tukiliitto. Perus- ja ihmisoikeudet. YK:n vammaissopimus).

Suomessa yleissopimuksen toimintaa ja täytäntöönpanoa edistää vammaisten henkilöiden neuvottelukunta VANE, joka on valtiollinen koordinaatiojärjestelmä. Sen tehtävänä on edistää vammaisten henkilöiden huomioon ottamista kaikkien hallinnonalojen toiminnassa. VANE toimii sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä ja siihen kuuluu ministeriöiden, vammaisten henkilöiden ja heidän omaistensa, työmarkkinajärjestöjen sekä alue- ja paikallishallinnon edustajia. (THL. Hyvinvointi- ja terveyserot. Eriarvoisuus. Oikeudenmukaisuuden edistäminen.)

Vammaisten ihmisten oikeuksia koskeva yleissopimus on tehty täydentämään jo olemassa olevia ihmissoikeussopimuksia. Sen tarkoituksena on vahvistaa vammaisten ihmisten oikeuksia ja perusvapauksia sekä taata heille mahdollisuus nauttia ihmisoikeuksista ilman eriarvoisuutta ja syrjintää. Yleissopimus kattaa kansalais- ja poliittiset oikeudet sekä taloudelliset, sosiaaliset, ja sivistykselliset oikeudet. Sopimuksella on tarkoitus korostaa erityisesti taloudellisia, sosiaalisia, ja sivistyksellisiä oikeuksia. (Mahlamäki 2016, 4.)

Yleissopimus haastaa ajattelemaan ja lähestymään vammaisia ihmisiä eri tavalla ja eri asenteella sekä kohtaamaan heidät aktiivisina ja vaikuttavina yhteisön jäseninä eikä vain hyväntekeväisyyden ja hoidon kohteena (Mahlamäki 2016, 5–6). Ihmisoikeuksiin perustuva lähestymistapa korostaa osallistumista, osallistamista sekä tasa-arvoa. Jokaisella vammaisella henkilöllä on oikeus tehdä itseään koskevia päätöksiä, vaikka hän tarvitsisi tukea päätöksentekoon. (Invalidiliitto.

Vammaisten oikeudet. YK:n vammaisten sopimus.) Sopimuksessa osallisuudella ja osallistumisella tarkoitetaan myös laaja-alaista esteettömyyttä sekä palveluiden saavutettavuutta (Mahlamäki 2016, 6–7). Esteettömyys tarkoittaa fyysisen esteettömyyden lisäksi myös palveluiden ja tuotteiden helppokäyttöisyyttä sekä erilaisia vuorovaikutukseen sekä tiedonsaantiin ja niiden saavutettavuuteen liittyviä asioita (Invalidiliitto. Vammaisten oikeudet. YK:n vammaisten sopimus).

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE oli teettänyt syksyllä 2017 toimintakaudelleen 1.1.2017- 30.4.2019 kyselyn, jolla selvitettiin mitkä asiat toimivat ja mitä asioita tulisi erityisesti kehittää, jotta vammaisten ihmisten oikeudet toteutuisivat YK:n yleissopimuksen mukaisesti. Kyselyyn vastasivat vammaiset henkilöt, heidän omaisensa sekä vammaisneuvosto- ja vammaisjärjestötoimijoille. Vastauksia tuli 577. Kehittämiskohteina nousivat ylitse muiden elintaso ja sosiaaliturva, eläminen itsenäisesti ja osallisuus sekä yhdenvertaisuus ja tasa-arvo. (Hoffrén 2017, 2.)

Vammaiset henkilöt kokivat erityisesti asenteiden haittaavan heidän osallisuuttaan yhteiskunnassa. Myös osallisuus omaa elämää koskeviin päätöksiin, palveluihin ja yhteiskunnan asioihin koettiin epätasa-arvoiseksi verrattuna muuhun väestöön. Osallisuuteen ja itsenäiseen elämään mahdollistavina tekijöinä korostettiin tuettua päätöksen tekoa, vammaisen ihmisen mielipiteen kuulemista sekä esteetöntä ympäristöä. Elintason ja sosiaaliturvaan vaikuttavat tekijät koskivat eläkkeitä, jotka usein vastaavat minimi toimeentuloa, vaikka vaikeasti vammaisella ihmisellä on usein paljon vammasta tai sairaudesta johtuvia jatkuvia kuluja. (Hoffrén 2017, 2–11.) Kysely ei anna kaikenkattavaa vastausta sopimuksen toteutumisesta, mutta kuvaa vallitsevaa tilannetta oikeuksien toteutumisesta ja kehittämisen kohteista.

Myös kansainvälisesti on havaittu samoja ongelmia kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden toteutumisessa. Australiassa vuonna 2015 kootun artikkelin mukaan (Curryer, Dew & Stancliffe 2015, 394–399) aikuisia kehitysvammaisia pyritään rohkaisemaan ottamaan vastuuta oman elämänsä tavoitteellisuudesta sekä tekemään omaa elämää koskevia valintoja. Hallituksen rahoittaman kehitysvammaisille suunnatun tuen päämääränä on tarjota yksilöllisiä sekä asiakaslähtöisiä

palveluja, jotka suunnitellaan asiakkaan tarpeiden mukaan. Ideaalina pidetään palveluiden rakennetta, jossa huomioidaan nämä edellä mainitut seikat, jolloin myös asiakkaiden itsemääräämisoikeus toteutuisi. (Curryer ym. 2015, 394–399.)

2.3 Itsemääräämisoikeuteen vaikuttavat lait

Suomessa on monta ihmisen perusoikeuksia sekä itsemääräämisoikeutta turvaavaa lakia. Näiden lakien tarkoitus on taata kaikille ihmisille tasavertaiset oikeudet sekä tasavertainen kohtelu ja palvelut. Lisäksi on säädetty erityislakeja turvaamaan niitä henkilöitä, jotka eivät saa tarvitsemiaan palveluita yleislakien puitteissa, kuten esimerkiksi kehitysvammaiset tai sosiaalihuollon asiakkaat. (Kehitysvammaliitto. Vernerin. Kehitysvammaisuus. Itsemääräämisoikeus.) Kehitysvammaisten perusoikeuksia sekä itsemääräämisoikeutta turvaavat seuraavat yleislait (taulukko 1) sekä erityislait (taulukko 2).

TAULUKKO 1. Itsemääräämisoikeuteen vaikuttavat yleislait

Suomen perustuslaki (L 731/1999)	tavoitteena on turvata kaikille ihmisarvon loukkaamattomuus, yksilön vapaus ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Luvussa kaksi perusoikeuksiksi on eritelty esimerkiksi yhdenvertaisuus, oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, liikkumisen vapaus, oikeus yksityiselämän suojaan, sivistykselliset oikeudet sekä oikeus omaan kieleen
Sosiaalihuoltolaki (L 1301/2014)	tavoitteena edistää ja ylläpitää hyvinvointia sekä turvallisuutta, vähentää eriarvoisuutta ja edistää osallisuutta, turvaa yhdenvertaisin perustein tarpeenmukaiset, riittävät ja laadukkaat sosiaalipalvelut sekä muut hyvinvointia edistävät toimenpiteet, edistää asiakaskeskeisyyttä sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa sekä parantaa yhteistyötä sosiaalihuollon ja kunnan eri toimialojen sekä muiden toimijoiden välillä edellä mainittujen tavoitteiden mukaisesti. Sosiaalihuoltolakia sovelletaan kunnalliseen sosiaalihuoltoon, jollei tässä tai muussa laissa muutoin sanotaan

TAULUKKO 1.

Yhdenvertaisuuslaki (L 1325/2014)	tavoitteena on edistää yhdenvertaisuutta sekä ehkäistä syrjintää ja tehostaa syrjinnän kohteena olevan oikeusturvaa. Yhdenvertaisuuslakia sovelletaan julkisessa- sekä yksityisessä toiminnassa, ei kuitenkaan yksityis- tai perhe-elämään liittyvissä toiminnoissa tai uskonnonharjoitukseen liittyvissä toiminnoissa.
--------------------------------------	---

TAULUKKO 2. Itsemääräämisoikeuteen vaikuttavat erityislait

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (L 812/2000)	niin sanottu asiakaslaki on erityislaki, joka on säädetty sosiaalihuollon palveluita hakevan tai käyttävän henkilön laadukkaan sekä hyvän sosiaalihuollon ja kohtelun turvaamiseksi. Lain tarkoitus on myös edistää asiakaslähteisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta. Lakia sovelletaan viranomaisen sekä yksityisen järjestämään sosiaalihuoltoon
Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (L 519/1977)	niin sanottu kehitysvammalaki on erityislaki, joka on säädetty edistämään erityishuoltoa tarvitsevan henkilön suoriutumista päivittäisistä toiminnoista, henkilön ominta-keista toimeentuloaan ja sopeutumista yhteiskuntaan sekä turvaamaan henkilön tarvitsema hoito ja muu huolenpito

Suomi on tehnyt myös erilaisia kansainvälisiä sopimuksia, jotka koskevat ihmisoikeuksien turvaamista, rauhaa sekä yhteiskunnan kehittämistä (L 731/1999). Suomi kuuluu Euroopan unioniin ja on YK:n (Yhdistyneet kansakunnat) jäsen.

2.4 Itsemääräämisoikeus kehitysvammaisten erityishuoltoa koskevassa laissa

Itsemääräämisoikeus määrittää yksilön oikeutena määrätä omasta elämästään, oikeutta osallistua itseään koskevaan päätöksen tekoon sekä tulla kuulluksi itseään koskevissa asioissa. Jokaisella on oikeus päättää omista asioistaan yksin tai tuettuna. Jokaisella on oikeus yhdenvertaisuuteen sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja riippumattomuuteen sekä fyysiseen että psyykkiseen koskemattomuuteen ja liikkumisen vapauteen. (Kehitysvammaliitto. Vernerin. Yleis. Itsemääräämisoikeus.) Itsemääräämisoikeus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että yksilö saisi

teoillaan ja toimillaan vahingoittaa itseään tai muita, jos hän ei ymmärrä niiden seurauksia eikä henkilöä saa jättää heitteille (Ahola 2017, 6).

Itsemääräämisoikeus lainsäädännön (IMO) tarve tuli ajankohtaiseksi kehitysvammaisten erityishuoltoa koskevaan lakiin, kun YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus tuli Suomessa voimaan 10.6.2016. Laki koskee tehostettua asumista sekä asumisyksiköjä, joissa on jatkuvasti henkilökuntaa paikalla. Silloin todettiin, että voimassa oleva lainsäädäntö ei täyttänyt vaatimuksia yleissopimuksen osalta. Oli tarve määrittää tarkemmin kuka voi rajoittaa ja mitä sekä missä tarkoituksessa. (Sauna-Aho 2017.)

IMO-lainsäädäntö tuli voimaan kehitysvammalakiin 20.5.2016. Lainsäädännön tarkoituksena on taata erityishuoltoa järjestettäessä se, että erityishuollossa olevaa henkilöä kohdellaan niin, ettei hänen ihmisarvoa loukata ja että hänen yksityisyytään kunnioitetaan. Kun toteutetaan erityishuoltoa, on otettava huomioon henkilön toiveet, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä kunnioitettava henkilön yksityisyyttä. Erityishuollossa olevalle henkilölle on turvattava mahdollisuus osallistua sekä vaikuttaa häntä koskeviin asioihin. Erityishuollossa olevan henkilön hyvinvointia, terveyttä sekä turvallisuutta on ylläpidettävä ja edistettävä. (L 519/1977.)

Lisäksi erityishuollossa olevan henkilön palvelu- ja hoitosuunnitelmaan on kirjattava toimenpiteet, joilla henkilön itsemääräämisoikeus toteutuu ja itsenäistä selviytymistä tuetaan ja edistetään. Palvelu- ja hoitosuunnitelma on tarkistettava vähintään puolen vuoden välein, ellei se ole tarpeellista jo lyhyemmällä aikavälillä. Palvelu- ja hoitosuunnitelmaa tarkistaessa on arvioitava käytettyjen rajoitustoimenpiteiden vaikutusta palvelu- ja hoitosuunnitelmaan sekä erityishuolto-ohjelmaan (L 519/1977).

Kehitysvammaisten erityishuoltoa koskevan lain (L 519/1977) 42 f - 42 n pykälien mukaisia rajoitustoimenpiteitä ovat kiinnipitäminen, aineiden ja esineiden haltuunotto, henkilötarkastus, lyhytaikainen erillään pitäminen, välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksesta huolimatta, rajoittavien välineiden

tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa, rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa, valvottu liikkuminen sekä poistumisen estäminen. Kyseisiä rajoitustoimenpiteitä saa käyttää vain silloin kun erityishuollossa oleva henkilö ei kykene tekemään hoitoaan tai huolenpitoaan koskevia ratkaisuja eikä ymmärrä käyttäytymisensä seurauksia. Rajoitustoimenpiteiden käyttö on sallittua myös silloin kun se on välttämätöntä henkilön tai muiden terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi tai merkittävän omaisuusvahingon ehkäisemiseksi tai jos muut, lievemmat keinot ei ole tilanteeseen soveltuvia tai riittäviä. Rajoitustoimenpiteiden käyttö on lopetettava heti kun se ei ole enää välttämätöntä tai jos se vaarantaa henkilön terveyden tai turvallisuuden. (L 519/1977.)

Jos rajoitustoimenpiteitä joudutaan toteuttamaan, on henkilön lailliselle edustajalle, edunvalvojalle taikka hänen palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuvalla omaisella tai muulle läheisellä annettava selvitys rajoitustoimenpiteiden käytöstä vähintään kuukausittain (L 519/1977).

Palvelu- ja hoitosuunnitelma laaditaan yhteistyössä erityishuollon asiakkaan, hänen laillisen edustajan taikka hänen palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuvan omaisen tai muun läheisensä kanssa, ellei siihen ole ilmeistä estettä (L 519/1977).

2.5 Asiakkaan itsemääräämisoikeus erityishuollon toimintayksikössä

Yhtenäinen arvomaailma ja yhteiset tavoitteet ovat merkittäviä itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa, koska ne ohjaavat tekemisiämme. Sen takia on tärkeää, että henkilökunta käy arvokeskustelua ja palveluntuottajalla on luotuna arvot toiminnalleen, jotka ohjaavat työskentelyä toimintayksikössä.

Aluehallintoviraston ja Kehitysvammaisten Tukiliiton yhteistyöpäivillä on käsitelty useampaan otteeseen kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden toteutumista ja vahvistamista yleisesti ja erityisesti asumispalveluissa. Yhteistyöpäivät ovat suunnattu kehitysvammahuollossa toimiville viranhaltijoille sekä työntekijöille.

(Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Tukiliitto. Tuki ja oppaat. Neuvot ja materiaalit. Luentomateriaalit AVI.)

Kehitysvammaisten Tukiliiton johtava lakimies Sirkka Sivula (2018) on käsitellyt itsemääräämisoikeuden vahvistamista 11.4.2018 pitämässään luennossa. Hän korosti luennossaan, että itsemääräämisoikeuden toteutumisessa on tärkeää se, että asiakas saa tehdä itse omaa elämää koskevat päätökset ja vain tuetaan päätöksen teossa. On kyse sitten mieleisen ruoan valitsemisesta tai oman huoneen seinän väristä taikka harrastuksen päättämisestä. Itsemääräämisoikeus ei missään nimessä salli pulaan jättämistä ja heitteillejättöä asiakkaan itsemääräämisoikeuteen vedoten. Hän korostaa myös sitä, että suurin osa IMO-lainsäädännön tarkoituksesta on nimenomaan IMO:n vahvistaminen ja pieni osa rajoitustoimenpiteitä ja niiden käyttöä.

Sivula (2018) nostaa IMO:n vahvistamisen kannalta tärkeiksi tekijöiksi asiakkaan mielipiteiden kysymisen ja vaihtoehtojen tarjoamisen. Asiakkaille annetaan mahdollisuus yrittää ja onnistua tai erehtyä sekä käyttää erilaisia kommunikaatiomenetelmiä. Myös palveluntuottajan johdolla on keskeinen asema asiakkaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa. Johdon vastuulla on positiivisen ilmapiirin luominen itsemääräämisoikeuden vahvistamista kohtaan sekä esimerkin näyttäminen omalla asenteella. Johto myös luo toimintaedellytykset sekä ulkoiset puitteet asialle. Sivula (2018) korostaa itsemääräämisoikeuden toteutumisen edellytyksenä hyvää vuorovaikutusta asiakkaiden ja työntekijöiden välillä ja sitä että kaikilla on oikeus hyvään vuorovaikutukseen. (Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Tukiliitto. Tuki ja oppaat. Neuvot ja materiaalit. Luentomateriaalit AVI.)

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (THL) on järjestänyt vuodesta 2012 vammaispalvelujen neuvottelupäiviä, joiden tarkoitus on tarjota ajankohtaista asiaa ja keskustelufoorumeita vammaissosiaalityön ammattilaisille, päättäjille sekä muille asiasta kiinnostuneilla. Viime vuosina aiheina on ollut varsinkin itsemääräämisoikeuden vahvistaminen ja toteutuminen sekä lakimuutokset.

Kynnys Ry:n ihmisoikeuslakimies Liisa Murto toi puheenvuorossaan (2016) ytimökkäästi esille asumispalveluissa toteutettavat toimenpiteet asumispalveluiden

asiakkaiden itsemääräämisoikeuden edistämiseksi, jotka ovat määritelty kehitysvammalain (L 519/1977) pykälässä 42 a. (THL. Vammaispalvelujen käsikirja. Ajankohtaista. Vammaispalvelujen neuvottelupäivät. Vammaispalvelujen neuvottelupäivät 2016.) Kehitysvammalain (L 519/1977) mukaan erityishuoltoa annettaessa on huolehdittava että, erityishuollon toimintayksikön henkilökunta perehdytetään ja ohjeistetaan työmenetelmiin ja keinoihin, joiden avulla tuetaan ja edistetään erityishuollossa olevien henkilöiden itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista. Kehitysvammalaki edellyttää, että henkilökuntaan kuuluvat sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöt koulutetaan rajoitustoimenpiteiden käyttöä edellyttävien tilanteiden ennalta ehkäisemiseen ja rajoitustoimenpiteiden asianmukaiseen käyttämiseen, toimintayksikössä edistetään rajoitustoimenpiteille vaihtoehtoisten ja kuntouttavien toimintatapojen käyttöön ottamista sekä erityishuollossa olevien henkilöiden itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta tuetaan ja edistetään asianmukaisin kalustein, välinein ja tilaratkaisuin.

3 OSALLISUUDEN JA TOIMIJUUDEN MERKITYS

Sosiaalista osallisuutta voidaan pitää syrjäytymisen vastakohtana, mutta sille ei ole muodostunut vain yhtä käytössä olevaa määritelmää. Sitä usein lähestytään monesta näkökulmasta ja moniulotteisesti. Sosiaalisessa osallisuudessa keskeisenä tavoitteena on yhteiskunnan ulkopuolisten ihmisten tuominen lähemmäksi yhteiskunnan toimintoja erilaisten prosessien ja tukitoimien avulla sekä estää syrjäytymistä ja syrjäyttämistä ja torjua köyhyyttä. (Hämäläinen ym. 2015, 1–3.)

Sosiaalinen osallisuus on sitä, että saa osallistua oman elämänsä hyvinvoinnin lähteiden vaikuttamiseen sekä elämän merkityksellisyyttä lisäävien vuorovaikutussuhteiden lisäämiseen. Se on myös sitä, että saa vaikuttaa oman elämänsä kulkuun, toimintoihin, mahdollisuuksiin, palveluihin sekä yhteisiin asioihin. Hyvinvoinnin lähteinä voidaan pitää esimerkiksi kohtuullista toimeentuloa, asumista, koulutusta ja harrastuksia. Mutta ne voivat olla myös aineettomia kuten turva ja luottamus. (Isola ym. 2017, 6.)

Osallisuus ilmenee monella tavalla, kuten päätösvaltana omassa elämässä, mahdollisuutena päättää olemisestaan ja tekemisistään, vaikuttamiseen oman itsensä ulkopuolisissa asioissa kuten asuinympäristön, palveluiden tai ryhmän asioissa ja siten että pystyy osallistumaan merkityksellisyyden luomiseen ja kokeamiseen sekä liittymään vastavuoroisiin sosiaalisiin suhteisiin (Isola ym. 2017, 7). Osallisuus on siis tiivistettynä hyvän elämän ja hyvinvoinnin edistämistä ja omien tarpeiden tyydyttämistä, joka johtaa motivaatioon olla osallisena ja aktiivisena toimijana. Näitä motivaation lähteitä ovat merkityksellinen tekeminen, onnistumisen kokemukset, myönteinen palaute, itseohjautuva toiminta ja toiveikas ajattelu omiin asioihin. Näistä asioista yksilö saa potentiaalia olla osallinen ja aktiivinen tulevaisuudessakin. (Isola ym. 2018, 8.)

Itseohjautuminen on taito, jolla yksilö osaa hyödyntää itselle sopivia välineitä ja keinoja hyvinvointinsa edistämiseksi. Itseohjautuvuutta on esimerkiksi omien tavoitteiden asettaminen hyvinvoinnin edistämiseksi, oman toiminnan suunnittelu

sekä haasteiden tunnistaminen silloin kun päämääränä on tavoitteen saavuttaminen (Malinen ym. 2017, 155). Osallistumisessa ja osallisuudessa tärkeitä ulottuvuuksia ovat keskustelu, kuuntelu, kokemusten jakaminen, yhdessäolo, vertaistuki ja yhteisyys. Osallisuuden ja osallistumisen elementtejä ovat yhdessä ideoiminen, kuulluksi ja arvostetuksi tuleminen. (Isola ym. 2018, 4.) Koska kaikkien tarpeet ovat yksilöllisiä, kukin kokee osallisuuden eritavoin. Osallisuuteen vaikuttaa yksilön lisäksi myös lait, käytännöt sekä resurssien jakautuminen eri ihmisryhmille. (Isola ym. 2018, 8.)

Kehitysvammaliiton teettämän tutkimuksen mukaan kehitysvammaiset henkilöt kokevat Suomessa paljon syrjäytymistä yhteiskunnasta tai ovat ainakin vaarassa syrjäytyä. Suomessa syrjäytymisen suurimmat tekijät ovat perhe-elämän ja työelämän puuttuminen ja näihin kahteen ei suurimmalla osalla Suomen kehitysvammaisista ole mahdollisuutta. Lisäksi yksi syy syrjäytymiseen on itsemääräämisoikeuden puuttuminen ja ennakkoluulot sekä kielteinen suhtautuminen. (Eriksson 2008, 11–12.) Vallan ja itsemääräämisoikeuden puuttuminen itseään koskevissa asioissa on yksi merkittävä syy syrjäytymiselle. Varsinkin vaikeasti ja syvästi kehitysvammaiset ihmiset kokevat syrjäytymistä niin isoissa kuin pienissäkin asioissa. He eivät selviydy arkielämästä ilman muiden ihmisten apua ja tämä altistaa vallan käytölle. (Eriksson 2008, 13.)

3.1 Osallisuuden tukeminen ja vahvistaminen ohjaustyössä

Kehitysvammaisen henkilön arkielämä eroaa ”vammattoman” ihmisen arkielämästä suuresti. Monet ”vammattoman” ihmisen arkielämäntaidot, mahdollisuudet, valinnan vapaudet ja oikeudet ovat itsestään selvyyksiä verrattuna kehitysvammaisen henkilön arkielämään. Usein asukkaita erilaisissa tilanteissa edustaa hänet tunteva läheinen tai omainen tai työntekijä. (Eriksson 2008, 166–168.)

Asukkaiden osallisuuden, toimijuuden ja itsemääräämisoikeuden vahvistaminen kulkevat käsikädessä. Jotta asiakas voisi olla aktiivinen toimija ja kokea osallisuutta on kyettävä vastavuoroiseen ja asiakasta huomioivaan työotteeseen. Toi-

mijuus ja osallisuus on jatkuva prosessi, jota rakennetaan ja neuvotellaan asiakkaan ja ammattilaisen välisessä vuorovaikutuksessa koko ajan. Asiakkaan toimijuus ja osallisuus on myös kykyä toimia yhdessä vastavuoroisesti, vastuun jakoa sekä yhteisöllistä oppimista ammattilaisen ja asiakkaan välillä. (Malinen ym. 2017, 156.)

Asiakkaan ja ammattilaisen välisessä vuorovaikutuksessa on ammattilaisen osattava vahvistaa asiakkaan motivaatiota, kuulla asiakkaan tarpeet ja aloitteet sekä tukea ja kannustaa päätöksissä jotka tukevat asiakkaan hyvinvointia. On tärkeää, että asiakas sekä ammattilainen ovat rohkeita kokeilemaan uusia toimintatapoja. (Malinen ym. 2017, 156.) Kun asiakas kokee olevansa ammattilaisen mielestä oman elämänsä ja tilanteensa asiantuntija, niin silloin myös asiakkaan päätöksenteko- sekä ongelmanratkaisutaidot parantuvat. Asiakas luottaa omiin kykyihinsä, kun saa ammattilaisen tukea tarpeen mukaan. (Malinen ym. 2017, 156.) Asiakkaan osallisuus ja osallistaminen tukevat myös itsemääräämisoikeuden toteutumista, koska osallisuuden määritelmä sekä itsemääräämisoikeuden määritelmä vastaavat suurelta osin toisiaan.

Palvelukoti Katajankaaren asukkaiden vuorovaikutus ja sosiaaliset suhteet sekä osallisuuden kokemukset toteutuvat pitkälti palvelukodin ohjaajien, palvelukodin muiden asukkaiden, eri terapeuttien, työ- ja päivätoiminnan ohjaajien sekä työ-kavereiden ja omaisten kanssa. Kaikilla asukkailla ei kuitenkaan ole omaisia jotka toisivat myös asumisyksikön sekä työ- ja päivätoiminnan ulkopuolisia kontakteja. Omatoimiset ja vähäistä tukea tarvitsevat asukkaat muodostavat sosiaalisia suhteita kuitenkin myös palvelukodin ulkopuolisissa harrastuksissa. Tällaisia ovat pöytälatkä ja liikuntakerho sekä toimintakeskuksen ulkopuoliset työt, esimerkiksi työt seurakunnan keittiöllä, vanhusten palvelukodilla sekä seurakunnan lastenkerhossa. Osalla asiakkaista on tukihenkilö, jonka kanssa he käyvät säännöllisesti talon ulkopuolisissa toiminnoissa esimerkiksi harrastamassa liikuntaa tai elokuvissa. (Jaana Juslén-Turunen, henkilökohtainen tiedonanto 4.12.2018.)

3.2 Keinoja osallisuuden ja toimijuuden tukemiseksi ja vahvistamiseksi

Tuettua päätöksentekoa käytetään paljon kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa. Sen tarkoituksena on selvittää henkilölle päätöksen tekoon liittyviä vaikeita asioita, erilaisia vaihtoehtoja ratkaisuiksi sekä niiden seurauksia. (Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Tukiliitto. Tuet ja neuvot. Tuettu päätöksenteko). Keinoja tuettuun päätöksentekoon on esimerkiksi kuvat, selkokieli ja viittomat kommunikoinnin tukena.

Tuettu päätöksenteko ei ole toisen puolesta päättämistä vaan sen tarkoitus on tukea, kannustaa ja rohkaista omien valintojen tekemiseen koskien henkilön omaa elämää. Tuetussa päätöksenteossa henkilöllä on oikeus tehdä myös huonoja ja itsensä kannalta epäsuotuisia ratkaisuja. Kuka tahansa voi auttaa tuetussa päätöksenteossa. Apua kaipaava henkilö saa itse päättää kenen kanssa hän haluaa asiaa käydä läpi. Oikeus tuettuun päätöksentekoon koskee vain niitä asioita, joihin henkilö itse ilmaisee haluavansa ja tarvitsevansa apua. (Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Tukiliitto. Tuet ja neuvot. Tuettu päätöksenteko.) Tuettuun päätöksentekoon liittyviä keskusteluja käydään päivittäin asumisyksikön ohjaajien ja asukkaiden kesken. Ne voivat olla arkisia asioita esimerkiksi säännukaisten vaatteiden valinta tai vaikka koskea jotain asukkaan isompaa hankintaa.

Tuetun päätöksenteon lisäksi UVPS käyttää yksilökeskeisen elämänsuunnittelun- toimintamallia (YKS). YKS-toimintamallin käyttö on kirjattuna Katajankaaren omavalvonta suunnitelman kohtaan, jossa on eriteltyä asiakkaan itsemääräämisoikeutta vahvistavia asioita. (Jaana Juslén–Turunen, henkilökohtainen tiedonanto 4.12.2018.) YKS- toimintamallin tavoite on tehdä näkyväksi yksilön omat ajatukset elämästään sekä tukea yksilöä oman näköiseen elämään. (Kehitysvammaliitto. Vernerin. Yksilökeskeinen ajattelu, suunnittelu ja toiminta). YKS-toimintamalli on alun perin kehitetty nimenomaan kehitysvammaisille henkilöille, mutta sen käyttöä on laajennettu jo mielenterveystyöhön sekä vanhustyöhön. YKS- toimintamallia voidaan käyttää vammasta tai sairaudesta riippumatta. (Kehitysvammaliitto. Vernerin. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu).

YKS- toimintamalliin on tehty erilaisia työvälineitä, joiden avulla asiakkaan kanssa tehdään näkyväksi hänen omat toiveet, ajatukset ja merkitykselliset asiat hänen elämästään. Jos YKS- toimintamallia toteutetaan vaikeammin vammaisen henkilön kanssa, niin työskentelyyn otetaan mukaan henkilöitä, jotka ovat tunteet hänet jo pitkään sekä niitä kenellä on tietämystä ajankohtaisista asioista henkilön asioissa. (Kehitysvammaliitto. Vernerin. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu).

4 TUTKIMUSYMPÄRISTÖN KUVAUS

4.1 Tutkimusympäristö ja kohderyhmä

Opinnäytetyöprosessi käynnistyi siten, että tiedustelin UVPS:n Katajankaaren asumisyksiköltä mahdollista opinnäytetyön aihetta. Kiinnostus tehdä opinnäytetyö kyseiselle organisaatiolle heräsi aiemmasta työsuhteesta. Tapasin aiheen tiimoilta palvelukoti Katajankaaren esimiehen Jaana Juslén-Turusen lokakuussa 2018. Jaana Juslén-Turunen totesi, että palvelukoti Katajankaarella on tarve itsemääräämisoikeuden toteuttamissuunnitelmalle. Hän mainitsi keskustelleensa opinnäytetyön tekemisestä aiheesta UVPS:n palvelujohtaja Eliisa Koljosen kanssa.

Kävimme ensimmäisen tapaamisen aikana Jaana Juslén-Turusen kanssa läpi itsemääräämisoikeuden toteuttamissuunnitelman lähtökohtia. Kävin puhelinkeskustelun Eliisa Koljosen kanssa aiheesta ja aiheen rajauksesta. Opinnäytetyön suunnitelmaa tehdessä kävin Jaana Juslén-Turusen kanssa keskusteluja Katajankaaren ryhmäkotien asukasrakenteesta sekä henkilökunnan toimintatavoista asiakastyössä aiheeseen liittyen.

Toteutin haastattelun 6.2.2019. Haastatteluun osallistuivat sillä hetkellä työvuorossa olevat viisi (5) ohjaajaa sekä esimies Jaana Juslén-Turunen. Havainnointikerrat oli tarkoitus toteuttaa sekä ennen haastattelua sekä haastattelun jälkeen. Tiukasta aikataulusta johtuen havainnointi tapahtui vain haastattelun jälkeen. Havainnointia suoritin sekä ryhmäkoti 1 ja ryhmäkoti 2 ja erillisasuntojen puolella. Havainnoinnin kohteena olivat paikalla olleet asukkaat sekä työvuorossa olleet ohjaajat. Haastattelussa ja havainnoinnissa en käsitellyt tai kohdistanut huomioita rajoitustoimenpiteiden käyttöön, vaan niiden ennaltaehkäisyyn sekä vaihtoehtoisten ja kuntouttavien toimintatapojen käyttöön.

Palvelukoti Katajankaaren tilat olivat minulle ennestään tuttuja sekä suurin osa asukkaista aikaisemman työsuhteen vuoksi. Henkilökunnassa ja asukkaissa on

tapahtunut jonkin verran muutoksia kuluneiden kahden vuoden aikana. Myös uusia ohjeistuksia on tullut asiakastyöhön liittyen. Katajankaareen sisätiloja ollaan parhaillaan remontoimassa, ryhmäkotien ja erillisasuntojen väliovet muuttuvat sähköisiksi sekä uusia kalusteita hankitaan.

4.2 Uudenmaan vammaispalvelusäätiö sr

Uudenmaan vammaispalvelusäätiö sr:n perusti Uudenmaan erityishuoltopiirin kuntayhtymä (silloinen UEP, nykyinen ETEVA) vuonna 1999. Säätiö perustettiin edistämään osatyökykyisten ja vammaisten henkilöiden yhteiskunnassa selviytymistä tuottamalla monipuolisia asumis-, työ-, ja päivätoimintapalveluita sekä loma- ja leiritoimintaa. Säätiön tehtävänä on myös harjoittaa omia palveluita tukevaa kehittämistoimintaa. Säätiö työllistää tällä hetkellä noin 95 henkilöä. Rahoitus säätiön toimintaan tulee noin 98 % kunnilta ja säätiön omistamia palvelukoteja varten on saatu rakennusvaiheessa Raha-automaattiyhdistyksen (RAY, nykyinen STEA) investointirahoitusta. (Eliisa Koljonen, henkilökohtainen tiedonanto 18.1.2019.)

Uudenmaan vammaispalvelusäätiö sr:n (UVPS) tavoitteena on tuottaa kehitysvammaisille henkilöille monipuolisia ja laadukkaita asumis-, työ- ja päivätoimintapalveluita sekä työllistymistä tukevia palveluita Uudenmaan alueella. Erityisosaimisena on kehitysvammaisuus, autismin kirjo sekä Prader-Willin oireyhtymä (PWS). (Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Säätiö.) UVPS järjestää myös ympäri vuoden kehitysvammaisille ja autismin kirjon asiakkaille suunnattua loma- ja leiritoimintaa (Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Loma- ja leiritoiminta).

Säätiöllä on viisi palvelukotia Uudenmaan alueella. Ne ovat Mattilankaari Tuusulassa (valmistunut vuonna 2006), Rauhalankaari Loviisassa (valmistunut vuonna 2006), Katajankaari Lohjalla (valmistunut vuonna 2006), Jukolankaari Mäntsälässä (valmistunut vuonna 2008) sekä Pukkilankaari Karjalohjalla (valmistunut vuonna 2009). Lisäksi säätiöllä on useita tukiasuntoja Loviisassa ja Tuusulassa. UVPS omistaa Mattilan Palvelutalo Oy:n, joka rakentaa erityisryhmille palvelutaloja, joihin on saatu RAY:n investointiavustusta. Myös edellä mainitut palvelukodit

ovat Mattilan Palvelutalo Oy:n rakentamia ja omistamia. (Uudenmaan vammais- palvelusäätiö. Asumispalvelut. Mattilan palvelutalo.) Myös tukiasunnot ovat hankittu osittain RAY:n avustuksilla ja RAY:n rahoitusosuus on ollut noin 50–70 % asuntojen hankintahinnasta (Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. asumispalvelut. Tukiasunnot). UVPS myös rakentaa tai muulla tavoin hankkii käyttöönsä asuntoja tai muita toimitiloja, huolehtii niiden kunnossa pidosta ja muusta ylläpidosta sekä vuokraa niitä kohderyhmän käyttöön (Eliisa Koljonen, henkilökohtainen tiedonanto 18.1.2019).

Työ- ja päivätoimintaa UVPS on järjestänyt Karjalohjan toimintakeskuksella vuodesta 2008. Toimintakeskuksella työskentelee kolmisenkymmentä kehitysvammaista nuorta ja aikuista. Työ- ja päivätoiminta painottuu käsillä tekemiseen kuten taiteeseen, käsitöihin ja puutöihin sekä muuhun luovaan toimintaan. Toimintakeskuksella on myös oma myymälä, jossa myydään asiakkaiden tekemiä tuotteita. (Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Työ- ja päivätoiminta. Karjalohjan toimintakeskus.) Myös palvelukoti Jukolankaassa järjestetään työ- ja päivätoimintaa sen asukkaille (Eliisa Koljonen, henkilökohtainen tiedonanto 18.1.2019).

UVPS:n tarjoamat työllistymispalvelut ovat tarkoitettu pitkäaikaistyöttömille sekä osatyökykyisille ja vaikeasti työllistyville. Palvelun tavoite on edistää erityisryhmien työllistymistä. (Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Työllistymis- ja kuntoutuspalvelut.) Monipalvelukeskus Duuni sijaitsee Porvoossa ja se tarjoaa monipuolisia työllistymis- sekä kuntoutuspalveluja. Siellä tehdään alihankintana kokoonpano-, pakkaus-, sähkö- ja metallitöitä sekä siivousta ja kiinteistön huoltoa. Monipalvelukeskus Duunissa on myös tuetun työllistämisen palvelu, jolla tuetaan kokonaisvaltaisesti avoimille markkinoille työllistymisen prosessissa. Prosessiin kuuluu muun muassa työpaikan hankkiminen, perehdytys työtehtäviin, tukikäynnit työpaikalla sekä työsuhteen ylläpito. Työhön kuntouttavana palveluna Duuni järjestää työ- yksilö- ja ryhmätoimintaa, joissa harjoitellaan arjen hallinnan valmiuksia sekä kehitetään työelämässä tarvittavia taitoja. (Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Työllistymis- ja kuntoutuspalvelut.)

Lisäksi on Tuote-Sektor, joka on osa UVPS:n toimintaa ja se sijaitsee Vihdin Nummelassa. Tuote-Sektor tuottaa työllistymispalveluita yhteistyönä perusturvayhtymän ja työvoimatoimistojen kanssa pitkäaikaistyöttömille sekä osatyökkyisille. Tuote-Sektor on puusepän teollisuuden tuotanto- ja palveluyksikkö. (Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Työllistymis- ja kuntoutuspalvelut.)

4.3 Palvelukoti Katajankaari

Palvelukoti Katajankaari on perustettu Lohjalle vuonna 2006. Katajankaarella on 16 kehitysvammaisille henkilöille suunnattua asukapaikkaa ja se tarjoaa ympärivuorokautista palveluasumista. (Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Asumispalvelut. Palvelukoti Katajankaari.) Katajankaaren tavoitteena on tukea asukkaita yksilöllisesti ja suunnitelmallisesti ja mahdollistaa heille mielekäs sekä oma-toiminen asuminen ja huolehtia asukkaiden kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista. Nämä tavoitteet pyritään saavuttamaan ohjaajan avulla asiakkaan saadessa harjoitella päivittäisiä toimintoja kuten ruoanlaittoa, siivousta sekä kodinhoidollisia tehtäviä. Myös asiointiin sekä harrastuksiin ja muuhun vapaa-aikaan on saatavilla ohjaajan tuki ja kannustus. (Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Asumispalvelut. Palvelukoti Katajankaari.) Katajankaarella työskentelee vakituisessa työsuhhteessa 11 ohjaajaa sekä esimies Jaana Juslén-Turunen (Katajankaaren henkilökunta, henkilökohtainen tiedonanto 13.2.2019).

Katajankaarella on kaksi erillistä ryhmäkotia ja neljä erillisasuntoa. Ryhmäkotien asukashuoneet ovat yhden hengen huoneita, jotka ovat varustettu kylpyhuoneilla. Ryhmäkoteilla on yksi yhteinen keittiö ja kummallakin ruokailu- ja yhteistila omaan käyttöön. Erillisasunnoissa on kolme yksiötä ja yksi kaksio, jotka on varustettu kylpyhuoneella ja omalla keittiöllä, jossa on ruoanlaitto mahdollisuus. Lisäksi erillisasuntojen asukkailla on käytössä yhteinen oleskelutila, jossa he voivat ruokailla ja viettää aikaa yhdessä. (Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Asumispalvelut. Palvelukoti Katajankaari.)

Ryhmäkoti 1:ssä asuu kuusi vaikeasti sekä syvästi kehitysvammaista asukasta, jotka ovat keskimäärin iältään 35-vuotiaita. He tarvitsevat ohjaajien apua ja tukea

jatkuvasti kaikissa päivittäisissä toiminnoissa. Ryhmäkoti 1:n asiakkaita kukaan ei kommunikoi puhumalla. Suurin osa ymmärtää puheesta päivittäin toistuvat yksittäiset sanat, kuten "mennään syömään" "vaihdetaan vaippa" tai muut yksinkertaiset lauseet. Jotkut heistä osaavat kädellä osoittamalla valita muutamasta vaihtoehdosta haluamansa. Myös yksinkertaiset pyynnöt onnistuvat valintatilanteissa, kuten "anna käsi, jos haluat ..." ja silloin asukas voi halutessaan ojentaa käden ohjaajalle. Asukkaat osaavat myös oma-aloitteisesti ottaa käsillään haluamansa tavaran. Ryhmäkoti 1:n asukkaat kommunikoivat eleillä, ilmeillä sekä ään-telemällä ja kehonkielellään. Asukkaat käyvät päivätoiminnassa jokaisena arkipäivänä kello 9.00–14.30. (Jaana Juslén-Turunen, henkilökohtainen tiedonanto 4.12.2018.)

Ryhmäkoti 2:ssa asuu viisi lievästi tai keskivaikeasti kehitysvammaista asukasta, jotka tarvitsevat jonkin verran ohjaajien fyysistä apua, mutta kykenevät toimimaan suurimmaksi osaksi itsenäisesti sanallisen ohjauksen turvin. Ryhmäkoti 2:n asukkaat ovat keskimäärin 40-vuotiaita. Heistä suurin osa kommunikoi puheella, omilla sanoilla ja sanonnoilla sekä tukiviittomilla. Heistä kaikki osaavat ilmaista oman tahtonsa ymmärrettävästi puhumalla, ään-telemällä tai kehonkielellään. Asukkaat käyvät päivä- ja työtoiminnassa jokaisena arkipäivänä kello 9.00–14.30. (Jaana Juslén-Turunen, henkilökohtainen tiedonanto 4.12.2019.)

Erillisasunnoissa asuvat asukkaat ovat lievästi kehitysvammaisia ja he kykenevät pyytämään tarvitsemansa avun ohjaajilta oma-aloitteisesti. Heistä suurin osa tarvitsee apua ohjaajilta jatkuvan lääkityksen hoitoon liittyvissä asioissa ja raha-asioiden hoidossa sekä ravitsemuksellisissa asioissa. Hyviä esimerkkejä ovat rahan käytön opastus, kauppalistan teko sekä lääkkeiden annostelu. Kaikki erillisasuntojen asukkaat kommunikoivat puheella ymmärrettävästi. Erillisasuntojen asukkaat ovat keskimäärin 42-vuotiaita. Osa erillisasuntojen asukkaista työskentelee päivä- ja työtoiminnan lisäksi Lohjan Kaupungilla erilaisissa tehtävissä viikoittain. Asukkaista kaikki käyvät työ- ja päivätoiminnassa tai kaupungin töissä jokaisena arkipäivänä kello 9.00–14.30. (Jaana Juslén-Turunen, henkilökohtainen tiedonanto 4.12.2018.)

Osalle Katajankaaren asiakkaita on tehty erityisen huolenpidon päätös (EHO). EHO- päätös tehdään sellaisessa tapauksessa, kun vammaispalveluja koskeva laki ei riitä turvaamaan henkilön tarvitsemia palveluita vaan henkilö saa erityishuoltona järjestettäviä palveluita myös kehitysvammaisten erityishuoltoa koskevan lain nojalla. EHO-päätös voidaan tehdä henkilölle, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi. (L 519/1977.) EHO-päätös ei siis vaadi kehitysvammadiagnoosia.

Lisäksi jokaisella asukkaalla on palvelu- ja hoitosuunnitelma, joka laaditaan yhdessä asukkaan, asukkaan omaohjaajan, palvelukodin esimiehen sekä asukkaan omaisten, muun laillisen edustajan ja Lohjan kaupungin sosiaalityöntekijän kanssa. Lisäksi Katajankaari käyttää asukkaiden kanssa yksilökeskeisen elämänsuunnittelun (YKS) - toimintamallia, jonka tarkoitus on kartoittaa asukkaan omia mieltymyksiä, toiveita ja vahvuuksia omaa elämäänsä koskien. Suurimmalla osalla asiakkaita on edunvalvoja, joka hoitaa asukkaan raha-asiat. Jos virallista edunvalvojaa ei ole, auttaa Katajankaaren henkilökunta asukasta raha-asioiden hoidossa asukkaan tarpeiden mukaan. (Jaana Juslén-Turunen, henkilökohtainen tiedonanto 4.12.2018.)

5 TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää palvelukoti Katajankaaren keinot ja toimintatavat, joilla se tukee ja vahvistaa asukkaidensa itsemääräämisoikeutta kehitysvammalain (L 519/1977) 42 a § asettamien kriteereiden mukaisesti.

Opinnäytetyön tavoitteena oli tehdä pohjakartoitus palvelukoti Katajankaaren käyttämistä työmenetelmistä ja keinoista, joilla he tukevat asiakkaidensa itsemääräämisoikeutta. Tutkimustulosten perusteella saatiin selville palvelukoti Katajankaaren asukkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamisen ja tukemisen nykytila, keinot ja toimintatavat asiakkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi ja lisäksi tuloksista voitiin myös päätellä missä itsemääräämisoikeuteen liittyvissä asioissa on vielä kehittämisen varaa. Tutkimustulosten perusteella tehtiin palvelukoti Katajankaareen itsemääräämisoikeuden toteuttamissuunnitelma. Uudenmaan vammaispalvelusäätiö sr on tekemässä koko organisaatiota koskevan suunnitelman, mutta myös jokainen asumisyksikkö tekee oman yksikkökohtaisen suunnitelman.

Suunnitelman laatimiseen osallistuivat myös Katajankaaren esimies Jaana Juslén-Turunen sekä UVPS:n palvelujohtaja Eliisa Koljonen, antamalla palautetta sekä parannusehdotuksia. Suunnitelmaan kirjattiin johdatus aiheeseen eli kehitysvammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuteen ja kuvattiin Katajankaaren itsemääräämisoikeuden vahvistamisen ja tukemisen nykytila sekä tavoitteet ja toimenpiteet tavoitteiden saavuttamiselle.

Suunnitelmaan kirjatut tavoitteet määräytyivät Uudenmaan vammaispalvelusäätiö sr:n ja Katajankaareen toiminnan tavoitteiden sekä kehitysvammalain (L 519/1977) määrittelemien itsemääräämisoikeuden tukemisen ja vahvistamisen kriteereiden mukaisesti. Nykytilan kuvaus ja toimenpiteet tavoitteiden saavuttamiseksi kirjattiin tutkimustuloksista. Suunnitelman laatimisen jälkeen se luetutettiin myös Katajankaaren henkilökunnalla, koska on tärkeää, että työntekijät ovat

suunnitelman takana ja sitoutuvat työskentelemään laaditun suunnitelman mukaisesti. Suunnitelman sisältöä kuvataan luvussa Johtopäätökset.

Tarkennetut tutkimuskysymykset ovat:

- Kuinka palvelukoti Katajankaari noudattaa palvelu- ja hoitosuunnitelmien laatimista ja päivittämistä koskevaa kehitysvammalain mukaista lainsäädäntöä?
- Kuinka palvelukoti Katajankaaren henkilökunnan koulutus, ohjeistus ja perehdytys tukevat asukkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamista?
- Mitä työmenetelmiä ja keinoja henkilökunta käyttää asiakastyössä asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ja vahvistamiseksi?
- Mitä vaihtoehtoisia ja kuntouttavia toimintatapoja käytetään rajoitustoimenpiteiden käytön minimoimiseksi?
- Mitä muutoksia rajoitustoimenpiteitä koskeva lainsäädäntö on tuonut asiakastyöhön?
- Kuinka palvelukoti Katajankaaren tila-, kaluste- ja välineratkaisut tukevat asukkaiden itsemääräämisoikeutta?

6 PROSESSIN KUVAUS

Opinnäytetyö on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus, koska tavoitteena oli ymmärtää ja selvittää haastattelun ja havainnoinnin kautta palvelukoti Katajankaaren keinoja ja toimintatapoja asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ja vahvistamiseksi kehitysvammalain mukaisesti.

Opinnäytetyössäni käytin menetelminä haastattelua ja havainnointia. Haastattelun ja havainnoinnin perimmäinen tarkoitus oli saada vastaus tutkimuskysymykseeni: kuinka palvelukoti Katajankaari edistää asukkaidensa itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä selviytymistä kehitysvammalaissa 42 a § määriteltyjen kriteereiden mukaisesti.

Kohdistin havainnoinnin Katajankaaren henkilökuntaan ja asukkaisiin. Haastattelu oli suunnattu vain henkilökunnalle ja esimiehelle.

6.1 Aineiston keruu

Palvelukoti Katajankaaressa tehtyihin haastatteluun ja havainnointiin tarvittiin tutkimuslupa (liite 2), johon sain myöntävän vastauksen palvelujohtaja Eliisa Koljoselta 4.2.2019. Tutkimuslupa-anomus oli vapaamuotoinen, koska organisaatiolla ei ole käytössään omaa lomaketta tutkimusluvan hakemista varten.

Haastattelu toteutettiin Katajankaaren koko talon palaverissa 6.2.2019 ryhmähaastatteluna. Koko talon palaveri valittiin haastattelun ajankohdaksi, koska silloin suurin osa henkilökunnasta on paikalla ja saadaan mahdollisimman monen henkilökunnan jäsenen mielipide ja kokemukset esille. Haastattelussa oli läsnä työvuorossa olevat viisi (5) Katajankaaren vakituiseen henkilökuntaan kuuluvaa ohjaajaa sekä esimies Jaana Juslén-Turunen. Palvelukoti Katajankaareen henkilöstölle suunnattu teemahaastatteluun (liite 1) olin jäsentänyt valmiita kysymyk-

siä asumisyksikön keinoista ja toimintatavoista asukkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen ja tukemiseen kehitysvammalain mukaisesti. Haastattelussa Katajankaaren henkilökunta vastasi omin sanoin heille esitettyihin kysymyksiin.

Ennen haastattelun alkua kerroin henkilökunnalle opinnäytetyön teoriasta ja tavoitteesta sekä perustelin heille haastatteluun valitsemani teemat ja niistä muotoutuvat kysymykset. Kerroin haastatteluun osallistuville, että haastattelu nauhoitetaan puhelimestani olevalla ääninauhuri-sovelluksella.

Kysymyksiin vastaaminen ei ollut pakollista haastatteluun osallistujille, mutta henkilökunta oli todella aktiivista vastaamaan kysymyksiin. Haastattelussa henkilökunnan jäsenet lukuun ottamatta esimies Jaana Juslén-Turusta pysyivät anonyymeina. Haastattelussa puhuttelin heitä yhteisellä nimikkeellä henkilökunta. En kokenut merkitykselliseksi henkilökunnan jäsenten nimien esiintuomista, koska he vastasivat haastattelussa koko palvelukodin yhteisiä toimintatapoja koskeviin kysymyksiin. Useat haastattelun kysymykset kirvoittivat henkilökunnan jopa pohtimaan asioita monesta eri näkökulmasta ja vuoropuhelu heidän välillään oli runsasta koko haastattelutilanteen ajan. Haastattelutilanne alustuksineen kesti kokonaisuudessaan noin puolitoista tuntia. Äänitettyä materiaalia kertyi 49 minuuttia ja 24 sekuntia.

Havainnointia tein kahtena päivänä yhteensä noin 5 tunnin ajan. Havainnointipäivät olivat 13.2.2019 ja 19.2.2019. Havainnointikerroilla paikalla olivat silloin työvuorossa olevat palvelukodin ohjaajat sekä paikalla olevat palvelukodin asukkaat. Kummallakin havainnointikerralla vietin aikaa ryhmäkoti 1 ja ryhmäkoti 2 sekä erillisasuntojen puolella. Havainnoinnin suoritin systemaattisena havainnointina. Havainnointien aikana tein kirjallisia muistiinpanoja huomioistani ja havainnoinnin päätyttyä nauhoitin ajatuksiani muistiinpanojen tueksi. Henkilökunta ja asiakkaat suhtautuivat havainnointitilanteisiin todella neutraalisti. Uskon, että he käyttäytyivät tilanteissa kuten niin sanotussa normaaliolosuhteissakin käyttäytyisivät. Koen, että tilanteita helpotti aiemmin suoritettu haastattelu ja se, että he tunsivat minut jo ennestään. Näin ollen läsnäolostani ei tullut suurempaa jännitystä tilanteisiin.

Havainnointi oli tärkeää, jotta näin asukkaiden ja henkilökunnan välisiä vuorovaikutussuhteita, asukkaiden osallisuutta ja toimijuutta omassa elämässään sekä miten itsemääräämisoikeutta vahvistetaan ja tuetaan arkisessa työssä ja asumisyksikön toimintaympäristössä konkreettisesti ohjaajien ja esimiehen toimesta. Havainnoinnissa kiinnitin huomiota erityisesti samoihin teemoihin kuin mitä henkilökunnalle tehdystä haastattelussa kävimme läpi (liite 1).

6.2 Tutkimusmenetelmät

Haastattelun muodoksi valitsin teemahaastattelun, koska siinä kaikilta haastateltavilta kysytään samat kysymykset, mutta haastateltavat vastaavat kysymyksiin omin sanoin (Hirsjärvi & Hurme 2015, 47). Haastattelu tehtiin ryhmähaastatteluna, koska haastattelun tarkoituksena oli saada vastauksia haastattelu kysymyksiin yhdessä tuotetusta puheesta, eikä yksittäisiä vastauksia koskien Katajankaaren yhteisiä toimintatapoja. Ryhmähaastattelua käytetään tuomaan esiin haastateltavien henkilöiden yhtenäinen näkemys haastateltavasta asiasta ja sillä voidaan selvittää millaisia yhteisiä arvoja ja normeja ryhmä muodostaa kiinnittäen huomiota ryhmän jäsenien puheenvuoroihin, perusteluihin sekä vuorovaikutukseen haastattelun aikana. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Haastattelun kohderyhmänä oli Katajankaaren henkilökunta sekä esimies. Teemahaastattelun idea on, että haastattelija on ennalta perehtynyt haastattelun aiheeseen kokonaisvaltaisesti ja sen pohjalta luonut olettamuksia aiheesta ja olettamuksien pohjalta haastattelurungon. Haastateltavat taas omaavat subjektiivisia kokemuksia haastattelun aiheesta. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 47.) Teemahaastattelun luotettavuus ei ole liitännäinen aiheen käsittelyn ”syvyyteen” haastattelu tilanteessa tai haastattelukertojen määrään. Teemahaastattelussa ei ole oleellista yksityiskohtaiset kysymykset vaan se, että haastattelu etenee keskeisten teemojen varassa. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 48.)

Ennen haastattelua ei ole välttämätöntä tehdä valmiiksi muotoiltuja kysymyksiä teemahaastatteluun vaan teemarunko. Teemat ja teemoihin liittyvät kysymykset tulee miettiä kuitenkin niin pitkälle, että tutkimuksen kannalta oleellinen tieto tulee

keskustelussa ilmi ja kysyjät vastaavat oikeisiin aihealueisiin. (Hirsjärvi & Hurme 2015, 102.) Haastattelun teemat ja kysymykset koskevat palvelukoti Katajankaaren asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukemista ja vahvistamista (liite 1).

Valitsin havainnoin toiseksi opinnäytetyön menetelmäksi, koska siitä ilmi tuleva aineisto tuki haastattelusta tullutta aineistomateriaalia. Havainnoinnin kohteena oli Katajankaaren henkilökunta sekä henkilökunnan ohjaustilanteet ja vuorovai-
kutukset asukkaiden kanssa. Havainnoinnin tarkoitus oli saada selville, toimiiko henkilö-
kunta palvelukodissa todella niin kuin se sanallisesti haastattelussa kertoi toimivansa.

Havainnointi tutkimusmenetelmänä tutkii sitä, toimivatko ihmiset todella niin kuin sanovat toimivansa esimerkiksi tietynlaisissa tilanteissa. Havainnoinnilla saadaan suoraa tietoa ihmisten käyttäytymisestä ja toimintatavoista. Havainnoinnilla voidaan tuottaa aineistomateriaali myös nopeasti muuttuvissa ja ennakoimattomissa tilanteissa. Havainnoinnissa tutkittava asia voi kohdentua käyttäytymiseen, fyysisiin kohteisiin tai tapahtumiin. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Havainnointia voi tehdä myös sanattomasta viestinnästä, jota osa asiakkaista käyttää suurimmaksi osaksi kommunikoinnin välineenä. Tein havainnointia ulkopuolisena tekijänä, en osallistunut asiakkaiden ohjaustilanteisiin vaan pysyin tarkkailijan roolissa eli havainnointi oli systemaattista. Havainnointia käytetään nimenomaan kuvaamaan nykyisyyttä, joten se soveltui tähän tarkoitukseen todella hyvin (Hirsjärvi & Hurme 2015, 38).

Alustavasti olimme sopineet palvelukoti Katajankaaren esimiehen kanssa, että teen havainnointia ennen ja jälkeen teemahaastattelun, jotta minulla vertailupohjaa haastattelussa ilmeneviin vastauksiin. Tämä ei kuitenkaan toteutunut, koska aikataulusta tuli todella tiukka. Havainnoinnit suoritettiin haastattelun jälkeisellä viikolla muutamana arkipäivänä asukkaiden saavuttua työ- ja päivätoiminnasta.

6.3 Tutkimusaineiston analyysi

Aineiston analyysillä tarkoitetaan aineiston lukemista, sen sisällön järjestelyä ja jäsentelyä sekä sen pohtimista, mitä aineisto kertoo tutkijalle tutkittavasta aiheesta (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Ennen litterointia kuuntelin haastattelun äänityksen läpi muutamaan otteeseen. Päädyin litteroimaan äänitetyt aineiston kokonaisuudessaan. Litteroinnin jälkeen analysoin aineiston haastattelun teemoitteluksi kutsutulla analyysimenetelmällä.

Teemoittelun ideana on järjestellä, löytää sekä erotella tutkimuskysymyksen kannalta oleelliset aineistomateriaalit (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Teemoittelin aineiston teemahaastattelurungon aiheiden mukaisesti. Sen jälkeen tein aineistosta teemoittain yhteenvedot omin sanoin. Yhteenvetoihin voi liittää mukaan tulkintoja sekä teoriaa. Yhteenvetojen tarkoituksena on tiivistää haastattelun teemojen keskeinen sisältö. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Lisäksi teemoittelin havainnointikerroilta kertyneet muistiinpanot samoin perustein kuin haastattelun litteroinnin.

Teemoittelun aiheet olivat asiakkaiden palvelu- ja hoitosuunnitelmat sekä niiden päivittäminen, henkilökunnan koulutus, ohjeistus ja perehdyttäminen asiakkaan itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ja vahvistamiseksi, henkilökunnan työmenetelmät ja keinot asiakkaan itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ja vahvistamiseksi, rajoitustoimenpiteille vaihtoehtoisten ja kuntouttavien toimintatapojen käyttöönotto sekä niiden tuomat muutokset ohjaustyössä sekä asumisyksikön asianmukaiset kalusteet, välineet ja tilaratkaisut asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukena. Teemoittelun perusteella sain koottua eri aihe alueiden osalta Katajankaaren henkilökunnan käyttämät toimintatavat ja keinot asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ja vahvistamiseksi.

Tutkimuksessa nimitän palvelukoti Katajankaaren kaikkia ohjaajia yhteisellä nimikkeellä ”henkilökunta” sekä palvelukodissa asuvia kehitysvammaisia henkilöitä kutsun ”asukkaiksi”, koska tutkimus koskee koko asumisyksikön yhteisiä toimintatapoja ja kaikkien asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukemista ja vahvistamista kaikkien ohjaajien toimesta.

7 TUTKIMUSTULOKSET

7.1 Asiakkaiden palvelu- ja hoitosuunnitelmat sekä niiden päivittäminen

Palvelu- ja hoitosuunnitelman laatimiseen osallistuvat asukas, asukkaan omaohjaaja, asukkaan omainen tai muu laillinen edustaja sekä palvelukodin esimies. Tarvittaessa paikalle voidaan kutsua myös asukkaan työ- ja päivätoiminnan edustaja sekä kunnan sosiaaliviranomainen, joka vastaa asukkaan asioista. Haastattelussa yksiselitteinen vastaus oli että, ”Siinä laatimisessa on asukas aina mukana”.

Palvelu- ja hoitosuunnitelma päivitetään tarpeen mukaan, mutta vähintään kuuden (6) kuukauden välein. Päivittämisestä vastaa asukkaan omaohjaaja. Hoito- ja palvelusuunnitelman päivittämisessä ovat aina läsnä vähintään asukas sekä asukkaan omaohjaaja. Tarvittaessa palaveriin voidaan kutsua myös edellä mainittuja osallistujia.

No jos se on ihan peruspäivitys, et se on tehty kunnolla kertaalleen ja et ihan vaan päivitetään ni sitten se saattaa olla jopa niin et on pelkkä ohjaaja ja se asukas, ei muita. Mut joskus sit jos tarvii, ni on muitakin kutsuttu.

Palvelu- ja hoitosuunnitelmaan kirjataan asukkaan itsemääräämisoikeutta tukevien toimenpiteiden ja itsenäisemmän selviytymisen edistämisen keinot elämän eri osa-alueilta. Palvelukoti Katajankaaren palvelu- ja hoitosuunnitelmassa osa-alueita ovat arjen taidot ja itsenäisen suoriutumisen tukeminen, kommunikointi, kodinhoito, henkilökohtainen hygienia, ravinto, raha- asioiden hoitaminen, sosiaaliset suhteet ja vapaa- aika, ulkoilu ja asiointi, uni ja nukkuminen, terveydentilan, yhteydenpito omaisiin/ läheisiin sekä itsemääräämisoikeus ja rajoittaminen. Itsemääräämisoikeuden ja rajoittamisen kohtaan merkitään ne keinot, joilla asukkaan itsemääräämisoikeutta tuetaan, miten rajoitustoimenpiteiden käyttöä voidaan välttää sekä ne rajoittamistoimenpiteet, joita voidaan tarvittaessa käyttää. Lisäksi palvelu- ja hoitosuunnitelmaan merkitään, kenelle mahdolliset rajoitustoimenpidekirjaukset lähetetään kuukausittain. Edellä mainituista osa-alueista on

kirjattuna palvelu- ja hoitosuunnitelmaan nykytila, avun, tuen ja ohjauksen tarve, asukkaan tavoitteet sekä keinot ja toimenpiteet miten asukasta tuetaan.

Mun mielestä siel on jopa niinku kaikki kodinhoidolliset avut ja hygienia, ruoka ja ruokailu. Kyl siel on todella tarkkaan ne. Ollaan tältäkin puolelt (rk1) yritetty näiltä vaikeesti vammaisilta keksii joku että voi viedä esim. pyykkiä, no yks pystyy viemään pyykkihuoneeseen tai ainaki kävellä mukana. Niin etsiä niitä niinku pieniäkin asioita.

7.2 Henkilökunnan koulutus ja ohjeistus

Palvelukoti Katajankaassa on vakituisessa työsuhteessa 11 ohjaajaa sekä esimies. Ohjaajana toimivista 10 on koulutukseltaan lähihoitajia sekä yksi (1) geronomi. Henkilökunnalle on tehty erillinen ohjeistus rajoitustoimenpiteiden eettiseen ja lainmukaiseen käyttöön palvelujohtaja Eliisa Koljoson toimesta sekä vuonna 2016 silloinen henkilökunta on saanut koulutusta lakiuudistukseen ja sen tuomiin muutoksiin. Lisäksi henkilökunnalla on ollut mahdollisuus lisäkoulutukseen aiheesta Skhole- verkkoympäristössä helmikuussa 2019. Aiheeseen liittyviä asioita käydään läpi tarpeen mukaan myös henkilökunnan palaverissa, joita on kahdesti (2) kolmessa (3) viikossa. Palaverit järjestetään ryhmäkodeittain sekä niin sanottu koko talon palaveri, missä on koko talon henkilökunta läsnä työvuorojen puitteissa. Katajankaaren omavalvontasuunnitelmaan on myös kirjattu esimerkkejä toimintatavoista, jotka suojaavat asukkaiden yksityisyyttä sekä tukevat ja vahvistavat asukkaiden itsemääräämisoikeutta samalla kun taataan asukkaiden terveys ja turvallisuus.

7.3 Uuden työntekijän perehdytys

Katajankaassa uusi työntekijä tai sijainen perehdytetään käytännön työhön UVPS:n perehdytysuunnitelman avulla. Perehdytettävä on yleensä perehdytysvuorossa yhden (1) tai kaksi (2) iltavuoroa, jolloin hän pääsee tutustumaan ja seuraamaan asukkaiden kanssa tehtävää työtä sekä talon toimintatapoja. Perehdytyksestä vastaa aina vakituisen henkilökunnan jäsen ja perehdytettävä on perehdytysvuorossa lisätyövoimana. Perehdytysuunnitelma sisältää esimiehelle

kuuluvat työsuhteeseen liittyvät asiat sekä perehdytykseen nimetyn vastuuhjajan perehdytettävät asiat, joita ovat esimerkiksi asukkaiden esittely, asukkaiden käyttämät kommunikaatiomenetelmät, palvelu- ja hoitosuunnitelma, arkirutiinien ja viikko-ohjelmien läpikäynti sekä yksikön työkäytännöt erilaisissa asioissa kuten asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukemisessa ja YKS- toimintamallin käytössä.

Meil on sellanen perehdytyslomake luotu missä tavallaan ite uusi työntekijä/ sijainen saa itelleen ylös mitä on käyty läpi ja pystyy vähän kattoo onks hän saanu tarvittavat tiedot. Ja se tietysti sit meitä ohjaajakin voi hyödyttää kattomaan et kaikki tulee.

7.4 Työmenetelmät ja keinot itsemääräämisoikeuden tukena

Katajankaaren henkilökunta käyttää asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukemiseen ja vahvistamiseen työmenetelminään yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toimintamallia sekä kuntouttavaa työtettä. Keinoja asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukemiseen ja vahvistamiseen ovat esimerkiksi vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttö, struktuurit, asukkaiden yksityisyyden huomioiminen ja rajoitustoimenpiteille vaihtoehtoisten ja kuntouttavien toimintatapojen käyttö sekä asukkaiden mahdollisuus vaikuttaa asumisyksikön yhteisiin asioihin.

7.4.1 Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toimintamalli

Katajankaari käyttää asiakastyössä yksilökeskeisen elämänsuunnittelun toimintamallia (YKS). Asukkaiden kanssa on tehty oma "kartta", josta selviää asukkaalle mieleiset, merkitykselliset ja tärkeät asiat kuvina tai kuvina ja tekstinä. Kartat ovat kehystettyinä asukkaiden omissa huoneissa ja näkyvillä niin asukkaalle kuin työntekijöille ja omaisillekin. Asukkaiden kartoista voi löytyä arkipäiväisiä asioita tai korkealentoisia unelmia, joita he kuitenkin tavoittelevat ja kokevat mielekkäiksi ja tärkeiksi. Karttojen tarkoitus onkin tuoda esille asukkaiden omat mielipiteet, toiveet, tarpeet ja ajatukset.

Mut et sijaisethan hyötyy kanssa niistä kartoista, kun niistä näkee yhellä silmäyksellä ihan valtavan määrän tietoa siitä asukkaasta.

Lisäksi asukkaiden kanssa on tehty Yhden sivun esittely ja minä kommunikoin näin – sivut, josta selviää asukkaan tuen tarpeet, tärkeät asiat, tulevaisuuden suunnitelmat sekä asukkaasta arvostettavia piirteitä - miksi juuri häntä ihailaan ja miksi juuri hänestä pidetään erityisesti sekä asukkaan käyttämät kommunikointi menetelmät. Nämä muodostavat Tuki profiili- työkalun. Vuoden 2019 aikana on palvelukoti Katajankaaren henkilökunnalle tulossa jatkokoulutus YKS-toimintamallin käytöstä. Näin myös uudet ohjaajat saavat myös koulutuksen toimintamallista. Lisäksi jatkokoulutuksesta toivotaan uutta motivaatiota toimintamallin monipuolisempaan käyttöön.

7.4.2 Vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät

Katajankaaren ohjaajat käyttävät asiakastyössä vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä puheen tukena. Niitä ovat esimerkiksi tukiviittomat, selkokieli, kuvakommunikaatio, esinekommunikaatio sekä puhekoneet. Henkilökunta on saanut koulutusta edellä mainittuihin kommunikaatiomenetelmiin ammatillisessa koulutuksessaan sekä UVPS:n järjestämänä täydennyskoulutuksena. Viimeisin täydennyskoulutus on järjestetty Skhole- verkkoympäristössä helmikuussa 2019. Lisäksi henkilökunta voi saada asukkaiden kommunikaatioon tukea asukkaiden omaisilta tai läheisiltä, jos asukkaalla on käytössä omia viittomia tai sanoja tietyille asioille.

Sit ollaan joittenkin asukkaiden omaisilta saatu tietoa mitkä on ne vaikka jotku sanat ku asukas käyttää omia sanoja, ni me osataan tulkita niitä sitten oikein.

Oikeen sanakirjakin voi olla.

7.4.3 Kuntouttava työote

Palvelukoti Katajankaaressa käytetään kuntouttavaa työtettä asiakastyössä. Asukkaiden omia voimavaroja sekä osallisuutta tuetaan, mutta apua saa silloin kun sitä tarvitsee tai pyytää. Asukkaiden voimavaroja sekä osallisuutta tuetaan

kaikissa päivittäisissä toiminnoissa kuten ruokailuissa, hygienian ja terveyden hoidossa, pukeutumisessa ja kodinhoidollisissa asioissa.

Tuettu päätöksenteko on ohjaustyössä vahvasti käytössä, varsinkin itsenäisesti toimivien sekä ohjattavien asukkaiden kanssa. Ohjaajat voivat suositella tai neuvoa asukkaita heidän tarvitsemissaan avuntarpeissa, mutta eivät pääätä asioita asukkaiden puolesta, jos he kykenevät itsenäiseen päätöksentekoon.

Havainnointipäivien aikana totesin, että suurin osa asukkaista pyytää itse ohjaajien apua silloin kun kaipaa sitä, kuten esimerkiksi pyykkihuollossa, raha-asioissa ja peseytymisissä. Ryhmäkoti 1 asukkaat tarvitsevat ohjaajien apua kaikissa päivittäisissä toiminnoissa ja heidän avustaminen ja ohjaaminen tapahtuu kun tarve ilmenee. Kuitenkin ryhmäkoti 1:n asukkaiden omat voimavarat huomioidaan aina kun siihen on mahdollisuus, kuten esimerkiksi ruokailutilanteissa muutama asukkaista osaa viedä lusikan suuhun itsenäisesti tai juoda mukista kun ohjaajaa tukee omalla kädellä asukkaan kättä.

pukemisiin ja sellasiin saa mennä nyt aikaa niin paljon kun menee, ja apu on lähinnä sellast niinku kuntouttavaa. Eli annetaan sitä sit ku tarvitaan.

7.4.4 Päivärytmi ja vapaa-aika

Asukkaiden päivärytmiä sitovia asioita Katajankaassa järjestettävien ruokailujen lisäksi on töissä tai työ- ja päivätoiminnassa käyminen sekä asukkaiden omat harrastukset ja muut talon ulkopuoliset toiminnot. Kaikki asukkaat käyvät työ- ja päivätoiminnassa ETEVA:n toimintakeskuksella tai ulkopuolisessa työpaikassa arkipäivisin. Kahdella (2) asukkaalla on tällä hetkellä tukihenkilö, jonka kanssa käyvät vapaa-ajan toiminnoissa omavalintaisesti. Muille asukkaille talon ulkopuolisia virikkeitä tarjoavat omaiset ja läheiset tai asumisyksikön henkilökunta. Henkilökunta voi tarjota talon ulkopuolisina virikkeinä mahdollisuuksien ja asukkaan oman halun mukaan esimerkiksi ulkoilua tai asioilla käyntiä (kampaaja/parturi, ostosten tekeminen). Muilta osin Katajankaaren asukkaat saavat itse vaikuttaa päivärytmiinsä. Katajankaassa asukkailla ei ole kotiintuloaikoja, vierailuaikoja eikä nukkumaanmenoajoja. Asukkailla on käytössään omia puhelimia sekä

muita tietoteknisiä laitteita, joilla he voivat olla vapaasti yhteydessä omaisiinsa/läheisiinsä silloin kun haluavat.

7.4.5 Struktuurit

Strukturilla tarkoitetaan tässä yhteydessä valmiiksi jäsennettyä päivä- tai viikko-ohjelmaa. Päivä- tai viikkostrukturi tehdään usein kuvien ja / tai kirjoituksen avulla. Strukturiin voidaan merkitä esimerkiksi päivän tapahtumat tunti-tunnilta, jos se on asiakkaalle tarpeellista. Viikkostrukturia käyttävät asiakkaat tarvitsevat usein suurpiirteisempää tietoa päivien tai viikkojen ohjelmasta. Struktuurit helpottavat usein esimerkiksi siirtymätilanteissa, kuten päivittäisten toimintojen suorittamisessa (hampaiden pesu, pukeminen, ruokailu ja niin edelleen).

Ryhmäkodeissa sekä erillisasunnoilla on käytössä viikko- ja päivästruktuurit. Ryhmäkotien viikkostruktuureista asukkaat näkevät ketä ohjaajia on työvuorossa (aamu-, ilta-, ja yövuoro) sekä yleiset tapahtumat kuten saunapäivät tai esimerkiksi yhteiset juhlat. Osalla asiakkaista on käytössä päivästrukturi, josta he näkevät oman päivänsä kulun sekä menot kuten esimerkiksi fysioterapia, vanhemmille lähtö ja niin edelleen. Päivästruktuurit ovat aina asukkaan omassa huoneessa yksityisyydensuoja takia, koska ne sisältävät asukkaan henkilökohtaisia asioita. Asukkaat päivittävät viikkostruktuurit ryhmäkoti 2:n puolella sekä erillisasuntojen puolella. Ryhmäkoti 1:n viikkostruktuurin päivittämisestä vastaa ohjaajat ja siinä on näkyvillä vain työvuorossa olevien ohjaajien kuvat.

7.4.6 Yksityisyyden kunnioittaminen

Ohjaajat eivät mene asukkaiden asuntoihin tai huoneisiin koputtamatta tai ilman asukkaan lupaa. Asukkaat avaavat itse heille saapuvat postit tai ne toimitetaan omaiselle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle, jos näin on sovittu. Ohjaajat saavat erillisellä luvalla avata asukkaille saapuvat kirjeet. Luvista sovitaan asukkaan, omaisen tai muun laillisen edustajan kanssa. Asukkaiden henkilökohtaisista asioista ei puhuta toisten asukkaiden tai omaisten kuullen ja asukkaiden

tietoja sisältävät paperit säilytetään toimistossa. Asukkaiden terveystietojen luovutuksesta kirjataan erikseen asukkaan toive palvelu- ja hoitosuunnitelmaan. Henkilökunta noudattaa tietosuoja- ja salassapitosäännöksiä työssään.

On vapaus pistää ovi kiinni just silloin kun haluaa ja kaikki koputtaa ennen sisälle menoa eikä mene ilman lupaa asukkaiden huoneisiin.

7.4.7 Asumisyksikön yhteisiin asioihin vaikuttaminen

Asukkaille tarjotaan asumisyksikön puolesta aamupala, lounas, päivällinen sekä iltapala. Arkipäivisin asukkaat syövät lounaan pääsääntöisesti töissä tai työ- ja päivätoiminnassa. Asukkaat saavat osallistua viikoittaisten ruokalistojen laadintaan ja kaikkien ruokatoiveet huomioidaan listojen suunnittelussa, myös niiden ketkä eivät kommunikoi puhumalla tai muulla kommunikaatio menetelmällä. Heidän mieliruokansa ohjaajat tulkitsevat sen perusteella mikä heille maistuu ruokailutilanteissa ja nämä ruoat säilytetään ruokailuilla. Ruokailuajat ovat päivittäin samat. Ruokailuissa asukkaat saavat itse valita mitä syövät sekä juovat tarjolla olevista ruoista ja juomista. Asukkaat saavat itse päättää osallistuuko ruokailuun vai ei. Erillisasuntojen asukkailla on omat keittokomerot asunnoissaan ja he saavat ostaa omat aamu- ja iltapalatarvikkeet lähikaupasta ja valmistaa ne itse. Kauppalistoihin on tehty erillisasuntojen asukkaiden sekä ohjaajien toimesta yhteiset raamit, mutta tuotteet asukkaat valitsevat itse ostoksilla käydessään. Erillisasuntojen asukkaiden aamu- ja iltapalatarvikkeet kustantaa palvelukoti Katajankaari. Ohjaajat avustavat tarvittaessa erillisasuntojen asukkaita kauppalistan laatimisessa asukkaiden pyynnöstä.

Oikeestaan ne on ne ruoka-ajat jotka ohjaa sitä päivärytmiä. Ne on niinku määrätyt. Mut toisaalta sit ruokaillessa saa päättää et syödä tai jättää syömättä tai syödä osan ja se on niinku vapaata.

Katajankaaren asukkaille järjestetään yhteisökokouksia, joka on kaikille avoin foorumi, jossa keskustellaan ohjaajan johdolla palvelukodissa asumiseen liittyvistä asioista, esimerkiksi yhteisistä pelisäännöistä, ryhmäkotien uusista asukkaista tai ohjaajien vaihtumisesta. Ohjaaja kertoo kokouksessa kaikkia koske-

vista yhteisistä asioista ja asukkaat saavat itse pohtia aiheita kokoukseen. Asukkailla kerrotaan yhteisökokouksen ajankohdasta etukäteen, jotta he saavat aikaa pohtia heille tärkeitä yhteisiä asioita, joista haluavat puhua.

Mä teen ainakin silleen että, jos mä pidän niitä ni mä kerron et on ja pyydän niit kirjottaa paperille tai miettimään valmiiks asioita joista haluu puhua. Ku se voi kestää aika kauan se, ei se siinä heti palaverissa tuu niinku spontaanisti mitä on mielessä et he on vähän saanut miettii sitä että mitä heillä on mielessä ja sit me pidetään.

7.5 Rajoitustoimenpiteiden käytön minimoiminen

Asukkailla käytössä olevat rajoitustoimenpiteet kirjataan asukkaiden palvelu- ja hoitosuunnitelmiin. Katajankaassa ollaan löydetty vaihtoehtoisia toimintatapoja hygieniahaalarin käyttöön, turvaporttien käyttöön, geriatrisen tuolin käyttöön sekä rannemansettien (ollut käytössä vain kuljetusten aikana) käyttöön. Hygieniahaalari on haalari, jossa vetoketju on selkäpuolella. Hygieniahaalarin tarkoitus on estää asiakasta esimerkiksi kaivamasta vaippaa, syömästä / tuhrimasta eritteitä ja näin ollen estää tukehtumisvaaraan syntymistä. Rannemansetit ovat pidikkeet joihin asiakkaan ranteet on saatu kiinnitettyä kuljetusten aikana, jotta asiakas ei laita käsiänsä / sormiansa pyörätuolin pintojen ja pyörien väliin, kun pyörätuolia työnnetään pitkiä matkoja. Geriatrien tuoli on monikäyttöinen tuoli, jossa on usein haaravyö ja jonka asentoa voi säätää lepoasennosta istuma-asentoon. Kaikkien edellä mainittujen käytöstä ollaan pystytty luopumaan joko osittain tai kokonaan.

Vaihtoehtoisia toimintatapoja hygieniahaalarin käytölle on erilainen yöpuku ratkaisu, jolla on voitu turvata asiakkaan hyvinvointi ja turvallisuus yöaikana. Rannemansetit on poistettu käytöstä kokonaan ja asiakkaan kuljetuksia varten on otettu enemmän henkilökuntaresursseja käyttöön, jolloin pystytään tarvittaessa turvaamaan asiakkaan hyvinvointi ja turvallisuus kuljetusten aikana. Geriatrien tuolia on käytetty asiakkaan oikean istuma-asennon turvaamiseksi, niin sanotusti vapaasti istuessaan asiakas istuu aina jalkojensa päällä, jolloin jalat ovat virheasennossa. Geriatrisen tuolin tilalla käytetään erilaisia asumisyksiköstä löytyviä tuoleja, joissa asiakas pystyy istumaan oikeassa istuma-asennossa.

Rajoitustoimenpidekirjaukset ovat suurimmaksi osaksi 42 k §:n mukaisia, eli ne koskevat rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa. Nämä kirjaukset Katajankaassa koskevat sängynlaitojen nostoa lepoaikoina sekä hygienihaalarin käyttöä yöaikaan. Muita rajoitustoimenpiteitä ei ole Katajankaaren palvelukodin asukkailla käytössä.

Mehän ollaan sikäli onnekkas tilanteessa tossa ryhmäkoti 2:ssa ja erillisasunnoissa että mikäli mä tiedän ni meil ei oo yhtä ainutta rajoitustoimenpidettä nyt ainakaan kuluneena vuotena. et me ollaan puhumalla pärjätty tosi hienosti ja sopimuksia tehden.

Rajoitustoimenpidekirjausten raportit lähetetään kuukausittain asukkaiden omalle tai muulle lailliselle edustajalle. Kunkin rajoitustoimenpiteiden käytölle saadaan lupa virassa olevalta sosiaaliviranomaiselta korkeintaan puoleksi vuodeksi kerrallaan. Henkilökunnan mielestä kehitysvammalain (L 519/1977) 42 §:n tuoma suurin muutos asiakastyössä on ollut kirjaamisten lisääntyminen.

No oikeestaan noi asiat ei niin puhuta. et se on ollu meille aika luontevaa et heillä on se itsemääräämisoikeus ja omat vapautensa et enemmäki meitä puhuttaa tän (ryhmäkoti 1) täysin autettavien ihmisten nää turvavyöt, ja sängyn laidat jatkuva kirjaaminen.

7.6 Asumisyksikön toimintaympäristö itsemääräämisoikeuden tukena

Palvelukoti Katajankaari on rakennettu asumispalvelukäyttöön. Rakennuksessa on hyvin huomioitu asukkaiden osalta esteettömyys, liikkumisen vapaus sekä yksityisyys. Koko rakennuksessa pääsee kulkemaan apuvälineistä huolimatta: missään tiloissa ei ole kynnyksiä, ovet ovat invamitoitettuja ja ryhmäkotien ja erillisasuntojen väliset väliovet tulevat sähköistetyiksi kevään 2019 aikana. Asukkailla on tarpeen mukaan asuntonsa tai huoneensa ovi sähköistetty esteettömän kulkemisen vuoksi. Ryhmäkotien ja erillisasuntojen välillä asukkaat voivat kulkea vapaasti, kuitenkin yhteisiä sääntöjä noudattaen. Yhteisiä sääntöjä on esimerkiksi se, että annetaan ruokarauha ruokailuajoina ja silloin vältetään läpikulkua yhteisissä tiloissa.

Koko talon yhteisessä käytössä on invavarusteltu sauna, jonne kaikilla asukkailla on mahdollisuus päästä apuvälineistä riippumatta. Ryhmäkotien sekä erillisasuntojen yhteiset tilat ovat kalustettu esteetöntä liikkumista tukien. Huonekalut ovat siirrettäviä, mahdolliset huonekasvit myrkyttömiä ja matot matalia sekä liukuesteillä varustettuja. Kaikki asukkaat ovat sisustaneet huoneensa tai asuntonsa itse tai omaisten kanssa omilla huonekaluilla. Jokaisen huoneen ja asunnon wc:ssä on korkeussäädettävät suihkutuolit sekä lavaaarien tasot. Mahdollisia huoneiden sekä asuntojen muutostöitä tehdään asukkaiden tarpeiden mukaan. Esimerkiksi madallettuja työtasoja ja katonostureita on asennettu huoneisiin sekä asuntoihin. Yhteiskäytössä on talon pyykkitupa, jossa asukkaat voivat itse tai ohjaajan avustuksella pestä henkilökohtaista pyykkiä.

Erillisasuntojen asukkailla on käytössään omat keittokomerot sekä wc ja kylpyhuoneet omissa asunnoissaan. Lisäksi asukkailla on omat takapihat, joihin heillä on käynti omasta huoneestaan. Erillisasuntojen asukkailla on omat avaimet asuntojensa oviin sekä heidän yhteiseen uloskäyntiin ja Katajankaaren roskakatokseen. Erillisasuntojen yhteistilasta on vapaa kulku talon yhteiselle sisäpihalle. Erillisasunnoista on vapaa kulku ryhmäkotien yhteisiin tiloihin, yksikön keittiöön ja pääovelle.

Mut sit taas itsemääräämisoikeuden puitteissa rk3 asiakkaila on oma avain niiden yhteiseen ulko-oveen ja omien asuntojen oviin. Eli pääovi on koko ajan lukossa.

Ryhmäkoti 1 ja ryhmäkoti 2 asukkailla on omat huoneet ja jokaisessa huoneessa wc ja kylpyhuone asukkaan käytössä. Ryhmäkotien yhteisistä tiloista on vapaa kulku koko talon yhteiselle sisäpihalle sekä toisen ryhmäkodin yhteiseen tilaan, erillisasuntoihin, yksikön keittiöön tai pääovelle.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Uudenmaan vammaispalvelusäätiö sr:n tavoitteena on tarjota asumispalvelujensa asiakkaille heidän omin tarpeisiinsa pohjautuvaa yksilöllistä asumispalvelua sekä tukea ja ohjausta, joka kunnioittaa asukkaiden omia valintoja. (Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Asumispalvelut.) Palvelukoti Katajankaaren tavoitteena on tukea asukkaita yksilöllisesti ja suunnitelmallisesti ja mahdollistaa heille mielekäs sekä omatoiminen asuminen ja huolehtia asukkaiden kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista. Myös asiointiin sekä harrastuksiin ja muuhun vapaa-aikaan on saatavilla ohjaajan tuki ja kannustus.(Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. asumispalvelut. Palvelukoti Katajankaari).

Palvelukoti Katajankaaren itsemääräämisoikeuden toteuttamissuunnitelmaan kirjattiin palvelukoti Katajankaaren itsemääräämisoikeuden vahvistamisen ja tukemisen nykytilan kuvaus, tavoitteet itsemääräämisoikeuden tukemiselle ja vahvistamiselle asiakastyössä sekä toimenpiteet joilla asetettuihin tavoitteisiin päästään. Nykytilan kuvaus sekä toimenpiteet saatiin selville tutkimustulosten pohjalta. Toteuttamissuunnitelman tavoitteet määriteltiin UVPS:n ja Katajankaaren asettamien toiminnan tavoitteiden sekä kehitysvammalain (L 519/1977) määrittelemien itsemääräämisoikeuden tukemisen ja vahvistamisen kriteereiden pohjalta.

Toteuttamissuunnitelman tavoitteiksi määriteltiin asukkaiden osallisuus ja osallistaminen omassa elämässä, asukkaiden mielipiteiden huomioiminen, YKS- toimintamallin käyttö, kommunikaation tukeminen ja asukkaiden oikeus mielipiteiden ilmaisuun, tuetun päätöksenteon tukeminen, kuntouttava työote, asukkaiden oman elämän valintojen mahdollistaminen, asukkaiden vahvuuksien ja voimavarojen vahvistaminen ja hyödyntäminen, asukkaiden yksityisyyden kunnioittaminen, asumisyksikön esteetön toimintaympäristö sekä henkilökunnan perehdytys, ohjeistus ja koulutus.

Tällä hetkellä palvelukoti Katajankaaressa asukkaiden itsemääräämisoikeutta tukevana ja vahvistavana työmenetelminä käytetään henkilökunnan yhdenmukaista perehdytystä, ohjeistusta sekä koulutusta. Ne sisältävät myös ohjeistuksen rajoitustoimenpiteiden lainmukaisesta ja eettisestä käytöstä sekä kuntouttavasta työotteesta asiakastyössä. Lisäksi asukkaiden itsemääräämisoikeutta tuetaan ja vahvistetaan asumisyksikön esteettömällä toimintaympäristöllä.

Henkilökunnan kuntouttava työotteeseen sisältyy asukkaiden itsemääräämisoikeutta tukevia ja vahvistavia työmenetelmiä. Niitä ovat palvelu- ja hoitosuunnitelmien laatiminen sekä sen ajantasaisuudesta huolehtiminen, tuetun päätöksenteon tukeminen, vaihtoehtoisten kommunikointimenetelmien käyttö ja YKS-toimintamallin käyttö asiakastyössä sekä asukkaiden yksityisyyden kunnioittaminen. Kuntouttava työote sisältää myös asukkaan osallisuuden ja osallistamisen huomioimisen omaa elämää koskevissa asioissa, kuten omaan päivärytmiin sekä vapaa-ajan viettoa koskevat asiat sekä vaikuttamismahdollisuudet asumisyksikön yhteisiin asioihin.

Kaikki nämä edellä mainitut palvelukoti Katajankaaren käyttämät toimintatavat ja keinot korostavat asiakkaan mielipiteen selvittämistä ja sen tärkeyttä, asiakkaan osallisuuden ja osallistamisen merkitystä omassa elämässä ja sitä koskevissa valinnoissa sekä asiakkaan mahdollisuutta vaikuttaa omiin sekä yhteisiin asioihin.

8.1 Kuntouttava työote

UVPS:n asiakastyön perustana on tukea asiakasta voimavaralähtöisesti, tukea asiakasta hänen omien vahvuuksien kautta sekä auttaa asiakasta mahdollisimman itsenäisessä suoriutumisessa (Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. säätiö). Käytössä olevien työmenetelmien sekä keinojen avulla korostuu se, että asukkaille annettava apu on usein heistä itsestään lähtöisin. He pyytävät apua silloin kuin kokevat sitä tarvitsevänsä. Kuitenkin on henkilökunnan vastuulla, ettei kukaan vaaranna hyvinvointiaan tai terveyttään. Tämän toteutumiseksi on käytettävä kuntouttavaa työotetta asiakastyössä.

Tutkimustulosten perusteella voidaan tulkita, että Katajankaassa kuntouttava työote toteutuu hyvin ja sitä toteutetaan monin eri keinoin. Kuntouttava työote Katajankaassa mahdollistaa asiakkaan aito kuunteleminen sekä voimavarojen ja vahvuuksien tunnistaminen, vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttö sekä tuettu päätöksenteko.

Toimivaa kuntouttavaa työotetta edesauttaa myös ajantasainen palvelu- ja hoitosuunnitelma sekä YKS-toimintamalli. Niiden avulla selvitetään yhteistyössä asiakkaan voimavarat sekä vahvuudet ja siten tuetaan asiakkaan osallisuutta ja osallistamista omien palvelujen suunnitteluun sekä oman elämän hallintaan. Alla toteuttamissuunnitelmaan koostettuja taulukoita (taulukko 3) kuntouttavasta työotteesta asiakastyössä, asiakkaiden osallisuuden ja osallistamisesta omassa elämässä (taulukko 4) ja asiakkaan mielipiteiden huomioimisesta (taulukko 5).

TAULUKKO 3. Kuntouttava työote asiakastyössä

Tavoite	Toimenpiteet
Kuntouttava työote asiakastyössä	<ul style="list-style-type: none"> - asiakkaiden voimavarat ja vahvuudet on selvitetty yhdessä asiakkaiden kanssa, jolloin niitä voidaan tukea ja kuntouttava työote toteutuu → mielekäs ja omatoiminen asuminen mahdollistuu - asiakkaiden aito kuunteleminen ja vuorovaikutuksen mahdollistaminen → vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmien käyttö - tuetun päätöksenteon mahdollistaminen asiakkaille - YKS-toimintamallin ja työvälineiden käyttö asiakastyössä - ajantasainen palvelu- ja hoitosuunnitelma, johon asiakkaiden yksilöllinen ja suunnitelmallinen hoito perustuu

TAULUKKO 4. Asiakkaan osallisuus ja osallistaminen omaan elämään

Tavoite	Toimenpiteet
asiakkaan osallisuus ja osallistaminen omassa elämässä	<ul style="list-style-type: none"> - ohjaajat mahdollistavat vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käytön - kuntouttavan työtteen käyttö asiakastyössä - asiakkaille tarjotaan mahdollisuus tuettuun päätöksentekoon - asiakas on mukana palvelu- ja hoitosuunnitelman laadinnassa - asiakkaiden vaikuttamismahdollisuudet oman itsensä ulkopuolisissa asioissa, kuten asuinympäristön, palveluiden tai ryhmän asioissa ja pystyy osallistumaan merkityksellisyyden luomiseen ja kokemiseen sekä liittymään vastavuoroisiin sosiaalisiin suhteisiin → asiakkaiden mahdollisuus osallistua yhteisökokouksiin

Taulukko 5. Asiakkaan mielipiteiden huomioiminen

Tavoite	Toimenpiteet
Asiakkaan mielipiteiden huomioiminen	<ul style="list-style-type: none"> - asiakas on mukana palvelu- ja hoitosuunnitelman laadinnassa - asiakas on mukana YKS-toimintamallin työvälineiden laadinnassa - asiakkailta on mahdollisuus osallistua yhteisökokouksiin - ohjaajat mahdollistavat vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käytön

8.1.1 Palvelu- ja hoitosuunnitelma

Palvelu- ja hoitosuunnitelmalla on iso merkitys ohjaustyössä, koska asukkaan hoidon suunnittelu perustuu siihen kirjattuihin asioihin. Palvelukoti Katajankaaren asukkaiden mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin tuetaan asukkaiden osallistumisella palvelu- ja hoitosuunnitelman laadintaan ja päivittämiseen. Asiakkaiden osallisuutta palvelu- ja hoitosuunnitelman laadintaan sekä päivittämiseen korostetaan myös kehitysvammalaissa (L 519/1977). Osallisuuden ja

itseäänäämisöikeuden toteutumisen kannalta on tärkeää saada selville asiakkaan mielipide, missä hän itse kokee tarvitsevänsä apua ja tukea sekä millaista apua ja tukea hän haluaa saada. Kehitysvammalain mukaan (L 519/1977) palvelu- ja hoitosuunnitelmaan on kirjattava keinot, joilla asukkaan itseäänäämisöikeutta tuetaan ja vahvistetaan. Voidaan todeta, että tämä toteutuu Katajankaassa.

8.1.2 Vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät

Kehitysvammaan liittyy usein sosiaalisten ja fyysisten rajoitteiden lisäksi puheen tuottamisen vaikeutta sekä puheen ymmärtämisen vaikeutta (Huttunen 2017). Vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmien merkitys asukkaan itseäänäämisöikeuden tukemisessa ja vahvistamisessa perustuu siihen, että Katajankaassa noin kolmasosa asukkaista on keskivaikeasti, vaikeasti tai syvästi kehitysvammaisia ja noin puolella asukkaista on puheen tukena käytössä myös vaihtoehtoinen kommunikaatiomenetelmä.

Väärinymmärrysten minimoimisen ja sujuvan sekä vastavuoroisen kommunikaation takia vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttö on tärkeää ohjauksessa. Sosiaalisen osallisuuden kokemus muodostuu merkityksellisten vuorovaikutussuhteiden lisääntymisestä sekä siitä, että voi vaikuttaa omiin hyvinvointiin lähteisiin. Näitä lähteitä ovat erinäiset aineelliset asiat kuten esimerkiksi asuminen ja toimeentulo, mutta myös aineettomat asiat kuten turvallisuus ja luottamus. (Isola ym. 2017,7).

Turvallisuuden ja luottamuksen kokemukset liittyvät olennaisesti vuorovaikutukseen. Jos kokee tulleen ymmärretyksi, voi kokea myös luottamusta sekä turvallisuutta keskustelukumppania kohtaan. Tässä tapauksessa kohteena on asukkaiden ja ohjaajien välinen vuorovaikutus.

Katajankaassa käytetään päivittäin vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä asukkaiden itseäänäämisöikeuden sekä osallisuuden tukemiseksi ja vahvista-

miseksi (taulukko 6). Haastetta kuitenkin tuottaa vaikeasti ja syvästi kehitysvammaisten asukkaiden oman mielipiteen esiin saaminen, koska kaikilla heillä ei ole vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä käytössä. Tällöin Katajankaaren ohjaajat tekevät paljon päätöksiä kyseiseen kohderyhmään kuuluvien asukkaiden puolesta tulkinnan varaisesti tai omaisten tuella.

TAULUKKO 6. Kommunikaation tukeminen ja asiakkaan oikeus mielipiteiden ilmaisuun

Tavoite	Toimenpide
Asiakkaan kommunikaation tukeminen ja asiakkaan oikeus mielipiteiden ilmaisuun	<ul style="list-style-type: none"> - käytössä olevat kommunikaatiomenetelmät ovat; kuvakommunikaatio, selkokieli, esinekommunikaatio, tukiviittomat, puhekoneet - vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät ja niiden käyttö asiakastyössä vahvistaa asiakkaiden oikeutta omien mielipiteiden ja toiveiden ilmaisuun ja tukee asiakkaan osallisuutta yhteisöä sekä omaa elämää koskevissa asioissa - henkilökunnan koulutus ja täydennyskoulutukset vaihtoehtoisien kommunikointimenetelmien käyttöön - omaisilta saatu informaatio liittyen asiakkaan käyttämään kommunikaatioon → asiakkaiden omat viittomat tai sanonnat ja niiden tarkoitus

8.1.3 YKS-toimintamalli

YKS-toimintamallin käyttö on hyödyllistä sekä henkilökunnalle että asukkaille. YKS-toimintamallin käyttö vahvistaa asukkaiden osallisuutta omaan elämään. Asukkaat ovat mukana työskentelyssä ja se vahvistaa asukkaiden oikeutta mielipiteiden ilmaisuun ja myös henkilökunnan tietämystä asukkaiden toiveista, ajatuksista sekä muista merkityksellisistä asioista, jolloin he voivat tukea asukkaita paremmin näissä asioissa. (Kehitysvammaliitto. Vernerin. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu). YKS-toimintamalli lisää myös henkilökunnan ja asukkaiden omaisten välistä yhteistyötä, koska vaikeasti ja syvästi kehitysvammaisten koh-

dalla otetaan useasti mukaan työskentelyyn myös asukkaan läheiset. (Kehitysvammaliitto. Vernerin. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu). Tutkimustuloksista voidaan myös todeta, että YKS-toimintamallin käytön haasteena on tällä hetkellä se, etteivät kaikki henkilökunnan jäsenet ole saaneet vielä koulutusta sen käyttöön ja sen aktiivinen käyttö asiakastyössä on jäänyt hieman taka-alalle. Lisäkoulutuksen myötä on kuitenkin tarkoitus taas aktivoita ja monipuolistaa sen käyttöä asiakastyössä sekä saada koulutus koko henkilökunnalle.

8.2 Henkilökunnan perehdytys, ohjeistus ja koulutus

Kehitysvammalaki (L 519/1977) määrittelee erityishuollon toimintayksikölle erinäisiä toimenpiteitä, joita on toteutettava asiakkaan itsenäisen suoriutumisen sekä itsemääräämisoikeuden tukemiseksi. Näitä toimenpiteitä ovat muun muassa erityishuollossa olevien henkilöiden erityisiä tarpeita vastaava määrä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöstöä sekä muuta henkilökuntaa toimintayksikössä, henkilöstön riittävä ohjeistus, perehdytys sekä koulutus itsenäisen suoriutumisen sekä itsemääräämisoikeuden tukemiseksi, henkilöstön ohjeistus rajoitustoimenpiteiden käytön ennaltaehkäisemiseksi sekä rajoitustoimenpiteiden asianmukaiseen käyttöön ja rajoitustoimenpiteille vaihtoehtoisten sekä kuntouttavien toimintatapojen käyttö (L 519/1977).

Noin kolmasosa Katajankaaren asukkaista on keskivaikeasti, vaikeasti tai syvästi kehitysvammaisia. He eivät kommunikoi puhumalla ja osalla heistä ei ole mitään kommunikointikeinoa eleiden, ilmeiden ja ääntelyn lisäksi. Näiden tulkinta on täysin ohjaajan tulkinnan varaista. Tästä syystä hyvä asukastuntemus, eli toisin sanoen hyvä perehdytys on iso osa laadukasta ohjaustyötä sekä asukkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumista (taulukko 7).

TAULUKKO 7. Työntekijöiden perehdytys, ohjeistus ja koulutus

Tavoitteet	Toimenpiteet
Työntekijöiden perehdytys, ohjeistus ja koulutus	<ul style="list-style-type: none"> - ohjeistus lainmukaisesta sekä eettisestä rajoitustoimenpiteiden käytöstä - ohjeistus kuntouttavan työotteen käytöstä asiakastyössä - yksikön omavalvonta suunnitelma → kirjattu esimerkkejä toimintatavoista, jotka suojaavat asukkaiden yksityisyyttä sekä tukevat ja vahvistavat asukkaiden itsemääräämisoikeutta samalla kun taataan asukkaiden terveys ja turvallisuus - esimiehen vastuulla: riittävät henkilökunta resurssit, positiivisen työilmapiirin luominen asiakkaiden itsemääräämisoikeutta tukevaan työotteeseen, ohjeistus kuntouttavaan työotteeseen, henkilökunnan lisäkoulutuksen mahdollistaminen tarvittaessa → nämä toimenpiteet määritellään kehitysvammalaisissa → mahdollistaa yksikön yhtenäiset toimintatavat - uuden työntekijän perehdytys tarvittavalla määrällä perehdytysvuoroja ja noudattaen UVPS:n perehdytysuunnitelmaa → hyvä asukastuntemus = hyvä perehdytys on iso osa laadukasta ohjaustyötä sekä asukkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumista → asukkaiden arjen sujumisen ja hyvinvoinnin sekä turvallisuuden tunteen kannalta on tärkeää, että he saavat samansuuntaista ohjausta kaikilta työntekijöiltä

Lisäksi asukkaiden arjen sujumisen ja hyvinvoinnin sekä turvallisuuden tunteen kannalta on tärkeää, että he saavat samansuuntaista ohjausta kaikilta työntekijöiltä. Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että palvelukoti Katajankaaren henkilökunnan yhteisiä toimintatapoja ohjaustyössä ovat esimerkiksi asukkaiden yksityisyyden kunnioittaminen (taulukko 8), tuetun päätöksenteon tukeminen (taulukko 9) ja asukkaiden omaa elämää koskevien valintojen tukeminen (taulukko 10). Taulukot perustuvat itsemääräämisoikeuden toteuttamissuunnitelmaan.

Näitä henkilökunnan käyttämiä yhteisiä toimintatapoja ja keinoja ei ole kuitenkaan kirjattu ohjeistuksiin vaan tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että ne ovat muovautuneet vuosien varrella organisaation yhteisten arvojen sekä olemassa olevien ohjeistuksien ja henkilökunnan ja esimiehen välisten eettisyyttä koskevien keskustelujen pohjalta.

TAULUKKO 8. Asiakkaiden yksityisyyden kunnioittaminen

tavoite	toimenpiteet
Asiakkaiden yksityisyyden kunnioittaminen	<ul style="list-style-type: none"> - asiakkaiden asuntoihin / huoneisiin ei mennä koputtamatta tai ilman asukkaan lupaa - asiakkaat avaavat itse heille saapuvat postit tai ne toimitetaan omaiselle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle, jos näin on sovittu - asiakkaiden henkilökohtaisista asioista ei puhuta toisten asukkaiden tai omaisten kuullen - asiakkaiden tietoja sisältävät paperit säilytetään toimistossa - Asiakkaiden terveystietojen luovutuksesta kirjataan erikseen asukkaan toive palvelu- ja hoitosuunnitelmaan - Henkilökunta noudattaa tietosuoja- ja salassapitosääntönsä työssään - kaikilla asiakkailla oma huone / asunto sekä henkilökohtainen wc-/ kylpyhuone

TAULUKKO 9. Tuetun päätöksenteon tukeminen

Tavoite	Toimenpiteet
Tuettu päätöksenteko	<ul style="list-style-type: none"> - oikeus tuettuun päätöksentekoon koskee vain niitä asioita, joihin henkilö itse ilmaisee haluavansa ja tarvitsevansa apua - aina asiakkaasta lähtöisin → asiakas päättää avun- ja tuen kohteen sekä tarpeen - tarkoituksena on selvittää henkilölle päätöksen tekoon liittyviä vaikeita asioita, erilaisia vaihtoehtoja ratkaisuksi sekä niiden seurauksia - ohjaajat voivat suositella tai neuvoa asiakkaita heidän tarvitsemisissaan avuntarpeissa, mutta eivät päättää asioita asukkaiden puolesta, jos he kykenevät itsenäiseen päätöksentekoon - ei ole toisen puolesta päättämistä vaan sen tarkoitus on tukea, kannustaa ja rohkaista omien valintojen tekemiseen koskien henkilön omaa elämää - tuetussa päätöksenteossa asiakkaalla on oikeus tehdä myös huonoja ja itsensä kannalta epäsuotuisia ratkaisuja

TAULUKKO 10. Asiakkaan omaa elämää koskevien valintojen mahdollistaminen

Tavoite	Toimenpiteet
Asiakkaan omaa elämää koskevien valintojen mahdollistaminen	<ul style="list-style-type: none"> - asiakkaille mahdollistetaan hänen kehitystasonsa mukaiset valinnat ja päätökset - asiakkaiden toivomukset otetaan huomioon talon yhteisen ruokalistan suunnittelussa - asiakkailta on valinnan vapaus osallistumiseen koskien talon yhteisiä ruokailuja/saunapäiviä/ vapaa-ajan viettoa/ tapahtumia ja retkiä - erillisasuntojen asukkailla on mahdollisuus vaikuttaa omiin aamu- ja iltapala tarvikkeisiin - asiakkaiden tekemiä valintoja kunnioitetaan - tuettu päätöksenteko - asiakkailta on mahdollisuus kutsua vieraita / ottaa vastaan vieraita silloin kun haluaa, huomioiden muiden asumisyksikössä asuvien asiakkaiden yksityisyys - asiakkaiden vapaa-ajan toimintaa tuetaan → avustetaan henkilökohtaisen tukihenkilön hakemisessa / ohjaajat voivat tarjota mahdollisuuksien mukaan vapaa-ajan toimintaa kuten ulkoilua ja asioilla käyntiä - ei säädelyjä vierailuaikoja, kotiintuloaikoja tai nukkumaanmenoajoja - asiakkailta saa olla käytössä omia puhelimia sekä muita tietoteknisiä laitteita - asukkaat saavat olla vapaasti yhteydessä omaisiinsa ja läheisiinsä silloin kun haluavat

Ainoa Katajankaaren henkilökunnan käytössä oleva itsemääräämisoikeuteen ja se rajoittamiseen liittyvä ohjeistus on tällä hetkellä rajoitustoimenpiteiden käyttöön liittyvä ohjeistus, jonka on laatinut palvelujohtaja Eliisa Koljonen. Tähän pohjautuen voidaan todeta, että itsemääräämisoikeuden toteuttamissuunnitelman tulevan tarpeeseen, jolloin yhteiset toimintatavat ovat myös kirjattuna ja niitä voi hyödyntää myös esimerkiksi perehdytyksessä sekä yksikön toiminnan kehittämisessä.

Sirkka Sivulan (2018) AVI:n luento viitaten voidaan todeta, että suurin vastuu edellä mainittujen toimenpiteiden toteutumisesta on yksikön esimiehellä. Esimiehen tehtävänä on luoda henkilökunnalle yhtenäiset toimintatavat asiakastyössä ja sellainen työilmapiiri mikä kannustaa asiakaslähtöiseen työotteeseen (Sivula

2018). Johto vastaa henkilökuntaresursseista, hoidon laadusta ja henkilökunnan ohjeistuksesta, esimerkiksi rajoitustoimenpiteiden eettisestä ja lainmukaisesta käytöstä sekä rajoitustoimenpiteiden kirjaamisesta. (Sivula 2018.) Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta Katajankaaren yksikön esimiehen sekä UVPS:n johdon ottavan henkilökuntaresursseihin sekä koulutukseen ja perehdytykseen liittyvät seikat huomioon. Tämä näkyykin henkilökunnan määrässä ja ammatillisessa koulutuksessa, henkilökunnan ohjeistuksissa, asiakastyön toteuttamisessa sekä yksikön yhtenäisissä toimintatavoissa.

8.3 Asumisyksikön esteetön toimintaympäristö

Koska kehitysvammaan voi liittyä fyysisiä toimintakyvyn rajoitteita asumisyksikön toimintaympäristöllä on keskeinen merkitys kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden vahvistamisessa. (KV-tietopankki. Rinnekotisäätiö. Kehitysvammaisuus.). Kehitysvammalaissa (L 519/1977) määritellään, että erityishuollon toimintayksikön tilaratkaisut, kalusteet sekä välineet on oltava sellaisia, että ne tukevat henkilön itsenäistä suoriutumista sekä vahvistavat itsemääräämisoikeuden toteutumista. Tähän kuuluvaa kokonaisuutta tarkastellessa voidaan todeta, että esteettömyys asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukena toteutuu Katajankaarressa hyvin (taulukko 11). Ainoa haaste on tällä hetkellä asukkaat, jotka käyttävät esimerkiksi rollaattoria tai pyörätuolia liikkumiseen. Kaikki apuvälineitä käyttävät eivät tällä hetkellä pysty kulkemaan ryhmäkotien ovista ilman fyysistä apua, koska ovet ovat painavat palo-ovet. Tilanteeseen on kuitenkin tulossa ratkaisu kevään 2019 aikana, jolloin ovet vaihdetaan sähköoviksi.

TAULUKKO 11. Toimintaympäristön tilaratkaisut asiakkaan itsemääräämisoikeuden tukena

Tavoitteet	Toimenpiteet
Toimintaympäristön tilaratkaisut asiakkaan itsemääräämisoikeuden tukena	<ul style="list-style-type: none"> - esteetön ympäristö, joka tukee liikkumisen vapautta - invamitoitetut tilat mahdollistavat esteettömän liikkumisen ja tilojen käytön apuvälineistä huolimatta kaikissa yksikön tiloissa

	<ul style="list-style-type: none"> - sähköistetyt väliovet mahdollistavat kaikkien kulkemisen talon kaikissa yhteisissä tiloissa - muutostöitä asiakashuoneisiin tehdään asiakkaiden muuttuvien tarpeiden mukaan - jokainen asiakas saa sisustaa oman huoneensa / asuntonsa itse - ryhmäkodeista ja erillisasunnoilta on vapaa kulku yksikön kaikkiin tiloihin
--	--

8.4 Kehittämisehdotukset palvelukoti Katajankaarelle

Haastattelun ja havainnoinnin kautta saadun aineiston perusteella voidaan todeta, että kehittämisen kohteet Katajankaaressa liittyvät YKS-toimintamallin hyödyntämiseen ja käytön aktivoimiseen asiakastyössä sekä vaikeasti ja syvästi kehitysvammaisten asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukemiseen ja vahvistamiseen.

YKS-toimintamallin liittyvät kehittämisen kohteet ovat sen uudelleen aktivoiminen asiakastyöhön sekä siinä oleviin työvälineisiin perehtyminen sekä mahdollisesti uusien työvälineiden käyttöönotto. YKS-toimintamalliin vuoden 2019 aikana järjestettävä jatkokoulutus varmasti antaa henkilökunnalle uutta pontta sen käyttöön sekä mahdollisuuden tutustua siinä oleviin lukuisiin työvälineisiin. Esimerkiksi Vaaka-työvälineellä tuetaan nimenomaisesti asiakkaan itsemääräämisoikeuden vahvistamista. Vaaka-työvälineellä henkilökunta punnitsee asiakkaan valintojen ja päätösten riskejä yhdessä asiakkaan kanssa.

Vaaka-työvälineen tarkoituksena on tuoda esille asiakkaan oma valinta sekä henkilökunnan pohdinnat valinnan seurauksista asiakkaan terveyden ja hyvinvoinnin näkökulmasta. Kun kummatkin näkökulmat on tuotu esille, voidaan alkaa pohtia ratkaisuja, joissa otetaan sekä asiakkaan tahto että henkilökunnan tuomat asiat huomioon. Silloin itsemääräämisoikeuden, terveyden ja hyvinvoinnin välinen tasapaino toteutuu asiakkaan hyväksi. (Kehitysvammaliitto. Välineitä yksilökeskeiseen elämänsuunnitteluun. Itsemäärääminen ja turvallisuus. Vaaka-työväline.)

Toinen kehittämisen kohde on vaikeasti sekä syvästi kehitysvammaisten asiakkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistaminen. Varsinkin sellaisten keinojen ja toimintatapojen löytäminen olisi tärkeää, joilla voitaisiin saada asiakkaiden oma mielipide selville ja vahvistaa asukkaiden oman elämän osallisuutta. Haasteellista asiassa on se, että suurin osa tämän kohderyhmän asiakkaista on jo iäkäämpiä eikä heille ole löytynyt vuosien saatossa vaihtoehtoista kommunikaatiomenetelmää tai heidän kehitysvammansa taso on sellainen, etteivät he kykene kommunikoimaan esimerkiksi kuvien tai viittomien avulla. Henkilökunta voisi pohdita siis omaa merkitystään asiakkaiden eleiden, ilmeiden ja ääntelyiden tulkinnaissa sekä sitä, kuinka paljon he luottavat itseensä ja ammattitaitoonsa tässä asiassa.

Opinnäytetyön pohjalta tehtyä itsemääräämisoikeuden toteuttamissuunnitelmaa voi jatkossa kehittää esimerkiksi ryhmäkoti- ja/tai erillisasuntokohtaiseksi itsemääräämisoikeuden toteuttamissuunnitelmaksi tarvittaessa. Nyt kun koko asumisyksikköä koskeva suunnitelma on tehty, on helpompi havaita kehittämistarpeita ryhmäkodeissa ja erillisasunnoissa ja suunnitella asumisyksikön toimintaa.

9 POHDINTA

9.1 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Hyvään tutkimuskäytäntöön kuuluu suostumusten saaminen, luotettavuus sekä anonymiteetti (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Tämä otettiin huomioon tutkimusluvan (liite 2) hakemisella, jonka avulla selvitettiin yhteistyökumppanille opinnäytetyön tutkimuksen tarkoitus, tutkimukseen osallistuvat henkilöt sekä tutkimukseen liittyvät tutkimusmenetelmät ja niihin liittyvän haastattelun kysymykset sekä havainnoinnin kohderyhmä ja havainnoinnin tarkoitus. Tutkimuslupa-anomuksen liitteenä lähetettiin myös hyväksytty opinnäytetyön suunnitelma.

Ennen haastattelun aloittamista kerroin haastateltaville teoretista tietoa opinnäytetyöhön liittyen, perustelin käyttämäni tutkimusmenetelmät sekä valitut kysymykset (liite 1). Lisäksi kerroin kuinka tutkimuksesta saatu aineisto analysoidaan ja mihin käyttötarkoitukseen aineistoa hankitaan. Haastatteluun osallistuville kerrottiin, että haastattelun kysymyksiin vastaaminen on vapaaehtoista.

Tutkimuksen eettisiin kysymyksiin varsinkin ihmisiä tutkiessa kuuluu tutkittavien suojaan kuuluvat kysymykset. Tutkijan on huolehdittava, ettei tutkittavien asema heikkene tutkimuksen edetessä varsinkin jos tutkimuksessa on kyse arkaluontoisesta asiasta. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

Tutkijana minua askarrutti anonymiteetin huomioimisessa kolme eri asiaa. Ensimmäinen niistä oli tutkittavien yksityisyyden suojaaminen haastattelun litteroinnissa ja analyysissä. Ratkaisin asian käyttämällä kaikista haastateltavista yleisnimitystä henkilökunta, jolloin kukaan ulkopuolinen ei pysty kohdistamaan saatuja vastauksia yksittäiseen henkilöön.

Toinen asia, joka nousi esille, oli tulosten esittäminen opinnäytetyön raportissa. Opinnäytetyöstä selviää tutkimuksen yhteistyötaho ja aihe, joten pyrin esittämään

tutkimuksen tulokset rakentavasti, mutta totuudenmukaisesti. Tutkimuksen tuloksista yhteistyötaholle koottu itsemääräämisoikeuden toteuttamissuunnitelma ei tule kokonaisuudessaan opinnäytetyön liitteeksi yhteistyötahon yksityisyyden kunnioittamiseksi, mutta siihen viitataan ja siitä on esimerkkejä luvussa Johtopäätökset. Tutkimuksen aihe ei mielestäni ollut itsessään sensitiivinen vaan enemmänkin ajankohtainen ja mediassa sekä alalla muutenkin koko ajan esillä.

Kolmas pohdintaa aiheuttanut asia oli aiempi työsuhteeni kyseiseen asumisyksikköön, jossa toteutin tutkimuksen. Työsuhteen päättymisestä on kuitenkin jo kaksi vuotta aikaa, ja ennen työsuhteen päättymistä olin ollut kahteen kertaan puolen vuoden opintovapaalla. Lisäksi asumisyksikköön on tullut uusia asukkaita, työntekijöitä ja toimintatapoja kuluneen kahden vuoden aikana. Näin minun oli helppo asennoitua ja pysyä täysin ulkopuolisen roolissa haastattelua sekä havainnointeja tehdessä. Toisaalta koen, että varsinkin havainnointitilanteissa asukkaiden sekä henkilökunnan oli helpompi suhtautua minun läsnäolooni neutraalisti koska en ollut ventovieras. Olen myös sitä mieltä, koska läsnäoloni ei aiheuttanut jännitystä niin asukkaat ja henkilökunta toimivat minun läsnä ollessa ”normaalisti” ja näin ollen havainnoinnista saatu aineisto on luotettavampaa kuin täysin ulkopuolisen tuottama materiaali olisi ollut.

Jotta tutkimuksen tuloksia ja johtopäätöksiä voi pitää luotettavana, on tarkasteltava tutkimuksen pätevyyttä eli sitä onko tutkimus perusteellisesti tehty ja onko saadut tulokset ja päätelmät oikeita. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Tutkimuksen luotettavuuteen olen pyrkinyt vaikuttamaan tutkimusmenetelmien valinnalla. Tutkimusmenetelminä teemahaastattelu sekä havainnointi olivat hyviä tutkimusaineiston keräämiseksi. Haastattelun sekä havainnoinnin avulla sain selville tarkkoja yksityiskohtia henkilökunnan toimintatavoista sekä keinoista, joita he käyttävät asiakastyössään itsemääräämisoikeuden tukemiseksi ja vahvistamiseksi.

Teemahaastattelu oli mielestäni todella onnistunut haastattelumetodi, koska kyseessä oli toimintatapojen selvitys. Tarvittavaa aineistoa ei olisi saanut selville esimerkiksi pelkällä havainnoinnilla, vaan olennainen osa aineistoa kertyi haastatteluun liittyvistä keskusteluista. Kyseessä oli ryhmähaastattelu jossa ideana

on, että haastatteluun osallistuvat saavat kertoa omin sanoin kuinka haastattelussa olevat teemat näkyvät ja toteutuvat Katajankaassa.

Haastattelussa kertynyt aineisto tarjosi myös mahdollisuuden verrata henkilökunnan vastauksia keskenään. Tutkimuksen tarkoituksenahan oli tehdä pohjakartoitus koko asumisyksikön yhtenäisistä toimintatavoista ja keinoista ja tuoda esiin kehittämisen kohteet asumisyksikköä koskevaan itsemääräämisoikeuden toteuttamissuunnitelmaan. Teemahaastattelu antaa myös mahdollisuuden haastattelijalle tehdä tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä esimerkiksi keskustelun herättämiseksi. Lisäkysymysten teko vaatii haastattelijalta perehtyneisyyttä käsiteltäviin aiheisiin. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006.) Systemaattisella havainnoinnilla sain vahvistusta henkilökunnan haastattelussa antamille vastauksille.

Tutkijana pidän tutkimuksen tuloksia sekä johtopäätöksiä luotettavana. Tulokset sekä niiden analyysi pohjautuvat saatuun aineistoon. Johtopäätökset ovat peilattu tutkimusta varten koottuun lähdeaineistoon, jonka perusteella tutkimuskysymykset sekä teemahaastattelun teemat on valittu.

9.2 Opinnäytetyö oppimisprosessina

Kehitysvammaisen ihmisen osallisuudessa sekä itsemääräämisoikeuden toteutumisessa suurin haaste on varmasti henkilön oman mielipiteen ja toiveen esiin saaminen. Varsinkin, jos kyseessä on vaikeasti tai syvästi kehitysvammaisen henkilö, jolla ei välttämättä ole kattavaa kommunikaatiomenetelmää ja vuorovaikutus voi olla haastavaa. Myös yksi iso tekijä on asukkaan kehitystaso, kuinka isoja päätöksiä asukas voi tehdä vaarantamatta omaa tai muiden terveyttä ja turvallisuutta. Ja toisaalta ettei työntekijä aliarvioi asukkaan toiminta- ja arviointikykyä.

Palvelukoti Katajankaassa itsemääräämisoikeuden toteuttamissuunnitelmaa varten tehty haastattelu herätti selvästi henkilökunnan ajattelemaan toimivia työmenetelmiä asiakkaan itsemääräämisoikeuden kannalta ja, kuinka kaikkien asi-

akkaiden ääni sekä tahto saadaan kuuluville arjessa heidän ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti sekä asiakkaiden omia voimavaroja tukien. Koen, että asioiden ääneen puhuminen sekä konkreettinen nimeäminen toi uudella tavalla näkyväksi nämä edellä mainitut asiat ja havainnollisti henkilökunnalle kuinka paljon itsemääräämisoikeuden vahvistamisen ja toteutumisen hyväksi tehdään jo.

Haastattelutilanteessa puhuttiin myös siitä, että joskus asiakkaiden omaiset saattavat olla este erityishuollon toimintayksikössä asuvan henkilön itsemääräämisoikeuden toteutumiselle, vaikka henkilökunta toimisi työskennellessään asiakkaan hyväksi. Tämä aiheutti pohdintaa siitä, tehdäänkö työtä asiakkaan vai omaisen näkökulmasta tällaisessa tilanteessa. Itsemääräämisoikeuteen liittyvät asiat ovat monesti monitahoisia ja niitä pohditaan usein turvallisuuteen ja hyvinvointiin liittyen eikä yksiselitteisiä vastauksia kaikkiin siitä aiheutuviin kysymyksiin ole.

Vaikka olen työskennellyt alalla vuodesta 2004 lähtien, on tämän opinnäytetyön tekeminen muuttanut ajatusmaailmani sekä työskentelytapojani asiakastyössä huomattavasti. On ollut hienoa todeta, että ajatusmaailmani sekä toimintatapani ovat muuttuneet vielä asiakaslähtöisemmäksi sitä mukaa mitä pidemmälle olen opinnäytetyössäni edennyt. Huomaan punnitsevani itsemääräämisoikeuden toteutumiseen liittyviä mahdollisia "riskejä" asiakkaan näkökulmasta, en ohjaajan / hoitajan näkökulmasta. Olen sisäistänyt sen, että myös asiakkaat saavat tehdä huonoja valintoja ja että myös heillä on oikeus erehtyä ja oppia erehdyksen kautta. Ennen ajattelin esimerkiksi minimoivani asiakkaaseen kohdistuvan riskin tai vaikka asiakkaan mahdollisen pahan mielen vahvalla ohjauksella tietynlaisissa tilanteissa. Nykyään teen työtä enemmän asiakkaiden ehdoilla, kuitenkin turvaten heidän hyvinvointinsa sekä terveytensä.

Oman asiakaslähtöisen ajattelumaailman kehittymisen lisäksi olen ymmärtänyt tutkimusta tehdessä, kuinka suuri vaikutus on myös asumispalveluiden esimiehillä sekä organisaation johdolla henkilökunnan asiakastyössä käyttämien toimintamallien ja keinojen toteutuksessa. Vaikka he eivät suurimmaksi osaksi tee suoraa asiakastyötä vaan vastaavat hallinnollisista asioista, he kuitenkin vastaavat työntekijöiden ohjeistamista asiakastyössä sekä henkilökuntaresursseista asu-

misyksiköissä, ja näiden asioiden vaikutusta ei voi vähätellä itsemääräämisoikeuden toteutumisessa. Henkilökunnalle on tärkeää saada johtavalta taholta tukea, kannustusta sekä kokea luottamusta asiakastyön toteuttamisessa.

Työn johdantoon viitaten, opinnäytetyön aihe on ajankohtainen sekä alalla työskenteleviä alati puhuttava. Opinnäytetyön tekemisen mielekkyys pohjautui omaan mielenkiintoon aihetta kohtaan sekä oman ammatillisen osaamisen kehittämiseen sekä henkilökohtaiseen mielipiteeseen aiheen tärkeydestä.

Koen että opinnäytetyön tekeminen on kehittänyt minua kohti sosionomin ammattia. Sosionomin työ vaatii asettumista toisen saappaisiin sekä erilaisten näkökulmien ja lähtökohtien huomioimista työkentästä riippumatta. Sosionomin ammatti vaatii myös jatkuvaa itsensä kehittämistä ja kouluttamista ammattitaidon säilyttämiseksi ja pysyäkseen niin sanotusti ajan hermoilla tässä jatkuvasti muuttuvassa ja kehittyvässä yhteiskunnassa. Opinnäytetyön tuomaa ammatillista kasvua pohtiessa huomaan sosionomi (AMK) kompetensseihin verratessa monen osa-alueen täyttyvän varsinkin sosiaalialan eettisen osaamisen, tutkimuksellisen kehittämis- ja innovaatio-osaamisen sekä työyhteisö-, johtajuus-, ja yrittäjyysosaamisen osaamiskriteereiden kohdalla. (Diakonia ammattikorkeakoulu. Opiskelu. Opiskelijan polku. Arviointi. Osaamisvaatimukset: sosionomi amk). Olen saanut kokemusta tutkimus- ja kehittämistyöstä, erilaista kokemusta työyhteisössä työskentelystä ja sen kehittämisestä sekä lisää valmiuksia eettiseen pohdintaan asiakastyössä. Työn tekeminen on laittanut pohtimaan asioita monesta eri näkökulmasta, erilaisista kokonaisuuksista ja työn tekeminen on vaatinut tasapainottelua ansiotyön sekä perhe-elämän välillä, joten organisointi taitoni sekä stressin sieto kykyni sekä pitkäjänteisyys ovat varmasti kehittyneet tämän prosessin aikana.

LÄHTEET

- Ahola, S. (8.5.2017). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla [https://www.sppl.fi/files/3345/Ahola - Asiakkaan itsemaaraamisoi-keus ja kodin ja yksityiselaman suoja.pdf](https://www.sppl.fi/files/3345/Ahola_-_Asiakkaan_itsemaaraamisoi-keus_ja_kodin_ja_yksityiselaman_suoja.pdf)
- Curryer, B., Dew, A. & Stancliffe, R. J. (2015). Self-determination: Adults with intellectual disability and their family. *Journal of intellectual and developmental disability* (40)4, 394–399. Saatavilla <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3109/13668250.2015.1029883>
- Diakonia ammattikorkeakoulu. Opiskelu. Opiskelijan polku. Arviointi. Osaamisvaatimukset: Sosionomi (AMK). Saatavilla 11.3.2019 <https://www.diak.fi/opiskelu/opiskelijan-polku/opintojen-suorittaminen/arviointi/osaamisvaatimukset-sosionomi/>
- Eriksson, S. (2008). Erot, erilaisuus ja elinolot – vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3. Saatavilla <https://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/kehitysvammaliiton-tutkimuksia-3.pdf>
- Hirsjärvi, S & Hurme, H. (2015). *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Saatavilla <https://www.elibslibrary.com/book/9789524958868>
- Hoffrèn, T. (2017). Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta. Raportti kyselyn tuloksista. Saatavilla <https://vane.to/documents/2308875/0/Raportti+kyselyn+tuloksista+%28.pdf%29/f6450cf2-2225-44d9-b30f-f7d1f6bc3b5e/Raportti+kyselyn+tuloksista+%28.pdf%29.pdf>
- Huttunen, M. (10.9.2017). Lääkärikirja Duodecim. Saatavilla https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00556
- Hämäläinen, R.-M., Leemann L. & Kuusio, H. (2015). Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla [https://thl.fi/documents/966696/3775621/Tietopaketti Sosiaalinen Osallisuus.pdf/4bc56a65-8eb2-41c3-87b8-0cd963a2c600](https://thl.fi/documents/966696/3775621/Tietopaketti_Sosiaalinen_Osallisuus.pdf/4bc56a65-8eb2-41c3-87b8-0cd963a2c600)

- Invalidiliitto. Vammaisten oikeudet. YK:n vammaissopimus. Saatavilla <https://www.invalidiliitto.fi/tietoa/vammaisten-oikeudet/ykn-vammaissopimus>
- Isola, A- M., Kaartinen, H., Leemann, Lars., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S., & Keto-Tokoi, A. (2017). Mitä osallisuus on: Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpaperi 33/2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Isola, A- M., Koivisto, J. & Lyytikäinen, M. (2018). Osallisuus kuuluu kaikille. Innokylän innovaatiokatsaus. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 9/2018. Saatavilla http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136074/URN_ISBN_978-952-343-077-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kaski, M. (2002). Kehitysvammaisuuden kuva. *Finnanest*, (147–150). Saatavilla http://www.finnanest.fi/files/sulat_kaski.pdf
- Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Tukiliitto. Perus- ja ihmisoikeudet. YK:n vammaissopimus. Saatavilla <https://www.tukiliitto.fi/tuki-ja-neuvot/perus-ja-ihmisoikeudet/ykn-vammaissopimus/>
- Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Tukiliitto. Tuettu päätöksenteko. Saatavilla <https://www.tukiliitto.fi/tuki-ja-neuvot/itsemaaraamisoikeus/tuettu-paatöksenteko/>
- Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Tukiliitto. Tuki ja oppaat. Neuvot ja materiaalit. Luentomateriaalit AVI. Saatavilla <https://www.tukiliitto.fi/tuki-ja-neuvot/oppaat-ja-materiaalit/luentomateriaalit-avi/>
- Kehitysvammaliitto. Verner. Yksilökeskeinen ajattelu, suunnittelu ja toiminta. (4.5.2017). Saatavilla <https://verneri.net/yleis/yksilokeskeinen-ajattelu-suunnittelu-ja-toiminta>
- Kehitysvammaliitto. Verner. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu. (5.5.2004). Saatavilla <https://verneri.net/yleis/yksilokeskeinen-elamansuunnittelu>
- Kehitysvammaliitto. Verner. Välineitä yksilökeskeiseen elämänsuunnitteluun. Itsemäärääminen ja turvallisuus: Vaaka-työväline. (4.5.2017). Saatavilla <https://verneri.net/yleis/itsemaaraaminen-ja-turvallisuus-vaaka-tyovaline>

- Kehitysvammaliitto. Vernerin Yleis. Itsemääräämisoikeus. (9.8.2017). Saatavilla <https://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus>
- Kehitysvammaliitto. Vernerin Yleis. Kehitysvammaisuus. Itsemääräämisoikeus. (21.4.2017). Saatavilla <https://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus-ja-lainsaadanto>
- L 1301/2014. Sosiaalihuoltolaki. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=sosiaalihuoltolaki>
- L 1325/2014. Yhdenvertaisuuslaki. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141325?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=yhdenvertaisuuslaki>
- L 519/1977. Laki kehitysvammaisten erityishuollosta. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519#a20.5.2016-381>
- L 731/1999. Suomen Perustuslaki. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perustuslaki>
- L 812/2000. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20sosiaalihuollon%20asiakkaan%20asemasta%20ja%20oikeuksista>
- Mahlamäki, P. (2016). YK liitto. Vammaisten oikeudet. Saatavilla https://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf
- Malinen, K., Punna M., Sevón, E. & Sihvonen, S. (2017). Puheenvuoro: Kannattaako asiakkaan toimijuuden ja itseohjautuvuuden vahvistaminen. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 54, (155–158). Saatavilla <https://journal.fi/sla/article/view/63656/24999>
- Murto, L. (2016). Itsemääräämisoikeus - oikeuden toteutuminen asumisyksikössä ja lain tavoitteet. Vammaispalveluiden neuvottelupäivät 2016. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Saatavilla <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/ajankohtaista/vammaispalvelujen-neuvottelupaivat/vammaispalvelujen-neuvottelupaivat-2016>

- Rinne Koti-säätiö. Kv-tietopankki. Kehitysvammaisuus. Saatavilla 3.12.2018
<http://www.kvtietopankki.fi/kehitysvammaisuus>
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. (2006). Menetelmäopetuksen tietovaranto. KvaliMOTV. Saatavilla <https://www.fsd.uta.fi/menetelma-opetus/kvali/index.html>
- Sauna-Aho, O. (24.4.2017). Itsemääräämisoikeuslaki: nykytilanne ja tulevaisuus. Kehitysvamma-alan tuki- ja kehittämiskeskus. Saatavilla <http://www.kto-vs.fi/Documents/Itsem%C3%A4%C3%A4r%C3%A4misoikeuslaki%20edunvalvontailta%2024.4.17.pdf>
- Sivula, S. (11.4.2018). Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Tukiliitto. Tuki- ja neuvot. Materiaalit ja oppaat. Luentomateriaalit AVI. Saatavilla <https://www.tukiliitto.fi/tuki-ja-neuvot/oppaat-ja-materiaalit/luentomateriaalit-avi/>
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. (17.4.2018). Hyvinvointi- ja terveyserot. Eriarvoisuus. Oikeudenmukaisuuden edistäminen. Saatavilla <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/vahemmis-tot/vammaisuus/oikeudenmukaisuuden-edistaminen>
- Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Asumispalvelut. Palvelukoti Katajankaari. Saatavilla <https://www.uvps.fi/43>
- Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Asumispalvelut. Saatavilla <http://www.uvps.fi/4>
- Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Loma- ja leiritoiminta. Saatavilla <https://www.uvps.fi/17>
- Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Mattilan palvelutalo Oy. Saatavilla <http://www.uvps.fi/mattilan-palvelutalo>
- Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Säätiö. Saatavilla <https://www.uvps.fi/3>
- Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Työ- ja päivätoimintapalvelut. Karjalohjan Toimintakeskus. Saatavilla <http://www.uvps.fi/84>
- Uudenmaan vammaispalvelusäätiö. Työllistymis- ja kuntoutuspalvelut. Saatavilla <http://www.uvps.fi/14>
- Vironen, J. (21.8.2017). JHL. Saatavilla <https://www.jhl.fi/blogi/laki-vammaisten-itsemaaraamisoikeudesta-sisaltaa-eettisia-ongelmia/>

LIITE 1. Teemahaastattelun runko

Asiakkaiden ajantasaiset palvelu- ja hoitosuunnitelmat (PASU) sekä niiden päivittäminen

- Kuka vastaa ajantasaisesta päivittämisestä
- Ketä palaverieihin osallistuu
- Kuinka asukkaan omat toiveet saadaan esille
- kuinka usein päivitetään
- kuinka nopeasti tehdään muutokset kun asiakkaan toimintakyvyssä tai palveluissa tapahtuu muutos
- PASU:n itsemääräämisoikeutta tukevien toimenpiteiden sekä itsemnäisemmän selviytymisen edistämisen ja tukemisen kirjaukset

Henkilökunnan ohjeistus ja perehdyttäminen

- työntekijöiden perehdytys
- perehdytys menetelmät (kansio/lomake/perehdytys vuorot)
- kenen vastuulla
- perehdytyskansion ajantasaisuus
- perehdytyksen sisältö
- henkilökunnan ohjeistus
 - Kuinka tuette/huomioitte arkisissa tilanteissa (syöminen/pukeutuminen/ päivärytmi/ ulkoilu yms kaikki asumisessa tapahtuva toiminta) asukkaiden osallisuutta ja toimijuutta heidän omaa elämää koskevissa asioissa ja valinnoissa (konkreettiset keinot)
 - kuinka ryhmämuotoisessa asumisessa mahdollistetaan asukkaiden osallisuus asumisyksikköä/ryhmäkotia koskeviin yhdessä päätettäviin asioihin
 - Kuinka tuette/huomioitte asukkaiden yksityisyyttä heitä koskevissa asioissa (konkreettiset keinot)

Koulutus

- henkilökunnan ammatillinen koulutus
- koulutus/ osaaminen asukkaiden käyttämiin vaihtoehtoisin kommunikointi menetelmiin
- YKS-toimintamallin ja sen työkalujen käyttö
- Lakiuudistuksesta ja sen tuomista muutoksista asiakastyössä

Rajoitustoimenpiteille vaihtoehtoisten ja kuntouttavien toimintatapojen käyttöönotto

- Mitä muutoksia käytännön työhön lakiuudistus ja ohjeistus on tuonut
 - uudet toimintatavat ja missä asioissa
- Rajoitustoimenpiteiden käytön määrä lakiuudistuksen jälkeen vs. ennen uudistusta

Asumisyksikön asianmukaiset kalusteet, välineet ja tilaratkaisut

- Miten Katajankaareen toimintaympäristö tukee asiakkaiden itsemääräämisoikeutta
 - Esteettömyys
 - yksityisyys
 - liikkumisen vapaus
- Miten asiakkaat saavat toteuttaa itsemääräämisoikeuttaan asumisyksikössä oman huoneensa/ asuntonsa osalta sekä yleisissä tiloissa

LIITE 2. Tutkimuslupa

Lotta Nielsen c35100

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Ohjaava opettaja

Lehtori, Sanna-Maija Kohonen

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

TUTKIMUSLUPA- ANOMUS

TAUSTATIEDOT

Opiskelen Diakonia-ammattikorkeakoulussa Sosionomi (AMK) tutkintoa Helsingin toimipisteessä. Valmistun sosionomiksi (AMK) keväällä 2019. Teen opinnäytetyötä Uudenmaan Vammaispalvelusäätiö sr palvelukoti Katajankaaren asumisyksikön keinoista ja toimintatavoista, joilla se tukee ja vahvistaa asukkaidensa itsemääräämisoikeutta kehitysvammalain mukaisesti.

TARKOITUS JA TAVOITTEET

Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää palvelukoti Katajankaaren keinot ja toimintatavat, joilla se tukee ja vahvistaa asukkaidensa itsemääräämisoikeutta kehitysvammalain mukaisesti. Opinnäytetyön tavoitteena on luoda asumisyksikön suunnitelma, jonka mukaisesti henkilöstö työskentelee palvelukodin asukkaiden itsemääräämisoikeutta vahvistaen ja tukien asiakastyön päivittäisissä toiminnoissa kehitysvammalain mukaisesti.

TUTKIMUSMENETELMÄ JA AINEISTON KERUU

Tutkimus tehdään käyttäen kvalitatiivista tutkimustapaa. Aineisto kerätään teemahaastattelulla ja systemaattisella havainnoinnilla. Keräämäni aineisto analysoidaan teemoittelu- analyysimenetelmällä. Tutkimuskysymys johon haluan haastattelulla ja havainnoinnilla vastauksen on; Kuinka palvelukoti Katajankaari edistää asukkaidensa itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä selviytymistä kehitysvammalaissa 42 a S määriteltyjen kriteereiden mukaisesti?

TUTKIMUKSEN AIKATAULU

6.2.2019 opinnäytetyön tekijä käy tekemässä palvelukoti Katajankaaren henkilökunnalle sekä esimiehelle suunnitellun teemahaastattelun. Sen jälkeen opinnäytetyön tekijä käy 1.2-17.2 välisenä aikana tekemässä vielä havainnointia liitteen mukaisesti. Aineiston keruun jälkeen niistä koostunut materiaali analysoidaan suunnitelman mukaisesti. Opinnäytetyö on kokonaisuudessaan valmis touku-kuussa 2019.

Anon lupaa kerätä tutkimusaineistoa palvelukoti Katajankaaren henkilökunnalta sekä esimieheltä haastattelulla ja havainnoinnilla liitteenä oleva opinnäytetyön suunnitelman mukaisesti.

Yhteistyöterveisin Lotta Nielsen

ANON TUTKIMUSLUPAA AINEISTON KERUUSEEN

Tutkimuslupa-anomus hyväksytään/hylätään— Z/ 4.2.2019

Hyväksyjän allekirjoitus ja nimenselvennys

ERIIISA KOLJONEN
PALVELUJOHTAJA